

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Pleidooi voor een lekenrenaissance: een ideeënhistorische verkenning van de oorzaken en de gevolgen van de constitutionele verankering van de prerogatieven van de levensbeschouwingen in België met bijzondere aandacht voor het onderwijs

Vannieuwenburg, A.M.R.

Citation

Vannieuwenburg, A. M. R. (2019, February 5). *Pleidooi voor een lekenrenaissance: een ideeënhistorische verkenning van de oorzaken en de gevolgen van de constitutionele verankering van de prerogatieven van de levensbeschouwingen in België met bijzondere aandacht voor het onderwijs*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/68524>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/68524>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/68524> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Vannieuwenburg, A.M.R.

Title: Pleidooi voor een lekenrenaissance: een ideeënhistorische verkenning van de oorzaken en de gevolgen van de constitutionele verankering van de prerogatieven van de levensbeschouwingen in België met bijzondere aandacht voor het onderwijs

Issue Date: 2019-02-05

11. Pleidooi voor een lekenrenaissance – vijf hervormingsvoorstellen

11.1. Samenvatting van de belangrijkste vaststellingen voortvloeiende uit de verkenning

11.1.1. De inperking van de aanspraken van de clerus zou voor de wereldlijke macht een permanente uitdaging worden

Het kerstenen van de samenleving leidde tot het kerstenen van de lekenstructuren. De kerk breidt haar aanspraken ongestoord verder uit tot de 12de eeuw. Vanaf de 14de eeuw wijzigt, om diverse redenen, de relatie tussen wereldlijke en geestelijke macht en laten de wereldlijke heersers zich opnieuw gelden. In enkele Europese landen pogen verlichte vorsten hun positie te verstevigen, ten nadele van de clerus. Deze laatsten dienden zich bezig te houden met hun kernactiviteit: zielszorg en caritas. Pogingen worden, met wisselend succes, ondernomen om te komen tot een afbakenen van beide invloedssferen.

Het eigengereide optreden van zowel reguliere als van seculiere geestelijken wordt meer en meer bekritiseerd. Het religieuze leven vertoont zeker gedurende de 17de en de 18de eeuw in geen enkel land echte tekenen van creativiteit: “De bestaande instituten met een geschiedenis van eeuwen achter zich, zijn uitzichtloos verstrikt in pogingen om los te komen uit een sclerose die steeds maar toeneemt.”¹⁷⁵⁷ De regulieren zijn, in de ogen van vele van hun tijdgenoten, trouwens te talrijk en men heeft heel wat bedenkingen bij het *goede* leven van vele geestelijken. Enkele strengere orden uitgezonderd is “de verslapping in vele kloosters en abdijen algemeen ... De naleving van de evangelische deugden was er vaak ongeloofwaardig.”¹⁷⁵⁸ Raymond Hostie heeft het onder meer over een *moeras* waarin vele instituten zijn terechtgekomen.

Een controle door de vorst en een inperking van de sociale, administratieve, economische en politieke rol van de clerus wordt onvermijdelijk.

Onder meer door de Oostenrijkse overheden worden pogingen ondernomen om de caritas te reorganiseren, de administratie inzage te geven in het vermogen van kerken en kloosters of om goederen, eigendom van de kerk, opnieuw in het economisch circuit te brengen. Wat dit laatste betreft is men van oordeel dat de *dode hand* een rem op de economische ontwikkeling is.¹⁷⁵⁹

¹⁷⁵⁷ R. Hostie. Leven en dood van religieuze instituten. Blz. 217.

¹⁷⁵⁸ E.H. Kossmann. De Lage Landen. 1780/1980. Twee eeuwen Nederland en België. Deel I. 1780-1914. Amsterdam. Elsevier. 1976. Blz.145.

¹⁷⁵⁹ De 18de eeuw wordt gekenmerkt door een offensief tegen de bezittingen van zogeheten “dode hand”, dit wil zeggen die goederen of domeinen die niet vererfd konden worden, maar tevens geen belastingopbrengsten genereerden.

11.1.2. Een wereldvreemd vastklampen aan voorrechten dwingt de clerus uiteindelijk tot het sluiten van compromissen

Vorst en geestelijkheid, bevoorrechte standen, voelen zich aan de vooravond van de Franse Revolutie vrij comfortabel. Er is geen behoefte tot zelfkritiek. Zeker de clerus ziet een aanpassing van haar politieke of economische prerogatieven als totaal overbodig. Elke kritiek wordt in de kiem gesmoord.¹⁷⁶⁰ Deze vrij arrogante houding, de inertie en de onwil om elementaire hervormingen door te voeren zal haar niet enkel zuur opbreken, het zal, ook in onze gewesten, mede het einde van het ancien régime versnellen.¹⁷⁶¹

De Franse samenleving, zo goed als bankroet, innerlijk verdeeld, op internationaal politiek vlak verzwakt, met een derde stand die zich miskend ziet en clerus en adel die vasthouden aan hun privileges, wacht slechts op de vonk.

De grieven worden verwoord in de zogeheten *Cahiers de doléances*. Deze Cahiers, vaak opgesteld door een vooraanstaand lid van de parochie of een persoon die een bepaalde functie bekleedt, mogen dan niet een volledig beeld geven van de grieven van de bevolking, de veelheid ervan alsook het frequent voorkomen van bepaalde opmerkingen en de voorstellen tot aanpassing, geven een duidelijk beeld van de lasten die op de schouders van de doorsnee Fransman drukten.¹⁷⁶²

Politieke, financiële en economische belangen, nood aan stabiliteit en beheersing van het ongenoegen dwingen tot ingrijpende hervormingen. Vorst en bevoorrechte standen kunnen het debat niet langer ontlopen: de wetgevende vergadering wordt samengeroepen.

Enkele hervormingen worden doorgevoerd. De administratie moet betrouwbaarder worden. Lokale verankeringen zijn uit den boze. Afkoopbaarheid van bepaalde ambten moet onmogelijk worden gemaakt. Waar mogelijk wordt een eerste aanpassing gevolgd door een grondigere bestuurlijke correctie. Zo wordt de afschaffing van alle privileges inzake belastingheffing gevolgd door een uniformere inning van de belastingen. Centralisatie doet haar intrede. De clerus zelf ziet met lede ogen belangrijke inkomstenstromen verdwijnen.¹⁷⁶³

¹⁷⁶⁰ Zoals Hasquin stelt "Nulle argumentation n'est pratiquée, nul dialogue entamé. Enfermée dans l'intégrisme hérité de Bossuet, elle se mure dans sa forteresse ; hérissée dans ses certitudes, elle foudroie ses ennemis, qui ne sont parfois que des penseurs ivres d'émancipation." In H. Hasquin (red.). Histoire de la laïcité en Belgique. Blz. 9

¹⁷⁶¹ H. Hasquin (red.). Histoire de la laïcité en Belgique. Blz. 15

¹⁷⁶² Zo was zeker de rechtspraak, die feodaal van karakter was, voor velen een onaanvaardbaar iets geworden. De boeren eisten o.m. dat men een bewijs zou leveren van de voorrechten waarop bepaalde leden van de hogere stand aanspraak meenden te kunnen maken. Uit onderzoeken, waarnaar door Clere werd verwezen, bleek dat in vele van deze Cahiers echter geen uitdrukkelijke vraag tot algehele afschaffing van de feodale rechten te vinden was. Toch is het niet ondenkbaar dat dit ter sprake is gekomen: "Face aux 38 000 cahiers des paroisses dont beaucoup ont disparu et qui pour le reste ne sont pas tous connus, il serait présomptueux d'affirmer qu'aucun ne demande la suppression totale et sans indemnité mais assurément une telle revendication a dû être exceptionnelle." Zie J.-J. Clere. L'abolition des droits féodaux en France, Cahiers d'histoire. Revue d'histoire critique, 94-95. 2005. Blz. 136

¹⁷⁶³ "Art. 6. Toutes les rentes foncières perpétuelles, soit en nature, soit en argent, de quelque espèce qu'elles soient, quelle que soit leur origine, à quelques personnes qu'elles soient dues, gens de mainmorte, domaines apanagistes, ordre de Malte, seront rachetables ; les champarts de toute espèce, et sous toutes dénominations,

11.1.3. Napoleon als strategisch verzoener

Diverse bestuurlijke maatregelen, waaronder de afschaffing van de voorrechten, de naasting van goederen, de assignatenpolitiek, de territoriale herschikking van Frankrijk, de centralistische politiek met Parijs als middelpunt, de verambtelijking van de clerus en de verplichte eedaflegging en vooral de wijze waarop men dit alles operationaliseert, wakkeren het ongenoegen aan. Bepaalde bestuurlijke hervormingen missen ook hun doel.

De Franse Revolutie onderschat het belang van de *Volksgeist*. In het achttiende-eeuwse Frankrijk behelst religie veel meer dan alleen dat wat men gelooft, het speelt een centrale rol in het gemeenschapsleven en in de sociale interactie tussen de mensen.”¹⁷⁶⁴ Door de bevolking worden de verschillende hervormende decreten niet enkel gezien als een poging om de kerk te reorganiseren, het is in hun ogen een aanval op hun levenswijze.

De *Constitution civile du clergé* reduceert de clerus als het ware tot een door de overheid bezoldigde functionaris. De *Constitution* stelt de revolutionaire volkssoevereiniteit voorop, met democratische verkiezingen als belangrijkste hefboom. Niet enkel de *magistrats de la nation* worden verkozen, maar ook de *magistrats d'église*. Het decreet schakelt de paus uit en erkent enkel het *volk* als machtsbron. De *Constitution civile* laat geen buitenlandse inmenging in kerkelijke aangelegenheden toe.¹⁷⁶⁵ De clerus, zelf innerlijk verdeeld, laat niet na hierop in te spelen. Het volk mort.

In amper vier jaar tijd wordt, ook in de aangehechte gebieden, door de Franse revolutionairen de positie van de kerk grondig hertekend: religieuze plechtigheden worden aan een controle onderworpen, instellingen opgeheven, goederen genaast, armen- en ziekenzorg

le seront pareillement, au taux qui sera fixé par l'Assemblée. Défenses seront faites de plus à l'avenir créer aucune redevance non remboursable. Art. 7. La vénalité des offices de judicature et de municipalité est supprimée dès cet instant. La justice sera rendue gratuitement. (...) Art. 8. Les droits casuels des curés de campagne sont supprimés, et cesseront d'être payés aussitôt qu'il aura été pourvu à l'augmentation des portions congrues et à la pension des vicaires, et il sera fait un règlement pour fixer le sort de curés des villes. Art. 9. Les privilèges pécuniaires, personnels ou réels, en matière de subsides, sont abolis à jamais. La perception se fera sur tous les citoyens et sur tous les biens, de la même manière et de la même forme ; (...) Art. 10. ... il est déclaré que tous les privilèges particuliers de provinces, principautés, pays, cantons, villes et communautés d'habitants, soit pécuniaires, soit de toute autre nature, soient abolis sans retour, et demeureront confondus dans le droit commun de tous les Français. Art. 11. Tous les citoyens, sans distinction de naissances, pourront être admis à tous les emplois (...) Art. 12. À l'avenir il ne sera envoyé en cour de Rome, en la vice-légation d'Avignon, en la nonciature de Lucerne, aucuns deniers pour annales ou pour quelque cause que ce soit ; mais les diocésains s'adresseront à leurs évêques pour toutes les provisions de bénéfices et dispenses, lesquelles seront accordées gratuitement, nonobstant toutes réserves, expectatives et partages de mois, toutes les églises de France devant jouir de la même liberté. Art. 14. La pluralité des bénéfices n'aura plus lieu à l'avenir, lorsque les revenus du bénéfice ou des bénéfices dont on sera titulaire excéderont le somme de 3 000 livres. Il ne sera pas permis non plus de posséder plusieurs pensions sur bénéfices, ou une pension et un bénéfice, si le produit des objets de ce genre que l'on possède déjà excède la même somme de 3 000 livres.” Uit het *Décret relatif à l'abolition des privilèges*. Assemblée nationale. 11 août 1789. Zie o.a. <http://mjp.univ-perp.fr/france/1789nuit4aout.htm>

¹⁷⁶⁴ N. Schusterman. De Franse Revolutie. Blz. 132

¹⁷⁶⁵ Het geheel zal aanvankelijk dan ook nog worden gezien als een overwinning van het gallicanisme (te zien als de strekking binnen de Franse Katholieke Kerk waarbij een aantal voorrechten ten bate van de Franse kroon, in het nadeel van het pauselijk gezag werden bewerkstelligd), op het ultramontanisme.

geherstructureerd en, niet onbelangrijk, de kerk verliest het monopolie op de registratie van geboorten, huwelijken en overlijdens.

Door de clerus de hand te reiken hoopt Bonaparte een evenwicht te vinden tussen de erfgenamen van de revolutie, de geestelijkheid en de bevolking. Enkele toegevingen volgen elkaar op. Sluitstuk van de politiek op dat vlak is het *Concordaat*, dat echter onmiddellijk gecorrigeerd wordt via de *Organieke artikelen*.

De handige strategie die Napoleon is projecteert als het ware zijn autocratische gezagsopvatting op die van de paus. De *bons curés* moeten mee instaan voor het herstel van de binnenlandse sociale orde en de gehoorzaamheid aan het regime.¹⁷⁶⁶

De val van Napoleon verplicht de Europese grootmachten de kaart van Europa te hertekenen. De bij Frankrijk aangehechte Zuidelijke provincies komen in het vizier. Het Verenigd Koninkrijk ondernam meerdere pogingen om de economische macht van de Nederlanden te breken. Frankrijk poogde België opnieuw in zijn invloedssfeer te krijgen. En er was de politieke en militaire behoefte om een bufferstaat te hebben tegen Frankrijk. Diplomaten hadden oog voor economische, industriële en financiële belangen. Was Antwerpen, als haven, immers niet enkel een geduchte concurrent voor Amsterdam, maar tezelfdertijd ook een interessante haven voor de Britse economie? En hadden de besluitvormers geen nauwe banden met bepaalde financiële en economische middelen? Het tot stand komen van een nieuwe, liberale, kapitalistische staat was hen dan ook niet ongenegen.

Geopolitieke overwegingen zorgen er nu voor dat de Zuidelijke Nederlanden deel gaan uitmaken van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden. Ook dit samengaan zou resulteren in een scheiding.

11.1.4. Willem I en het mislukte experiment

Wat maakte het nieuwe koninkrijk dan zo bijzonder dat het toch verkeerd zou aflopen? Liggen enkel religieuze conflicten aan de basis van de scheiding?¹⁷⁶⁷

Tijdens onze zoektocht werd duidelijk dat diverse factoren een rol speelden: levensbeschouwelijke en ideologische tegenstellingen, een gescheiden verleden, taalkundige elementen, een andere beleidscultuur, het ontbreken van een duidelijke beleidsvisie, een gebrek aan diplomatie en tegenstrijdige belangen tussen maatschappelijke groepen... het zijn slechts enkele van de tussenkomende factoren.

¹⁷⁶⁶ H. Van de Voorde (e.a.). Bastille, Broerenkrijg en Tricolore. Blz. 165

¹⁷⁶⁷ Achteraf bekeken zijn diverse verklaringsmodellen ontwikkeld. Het tragisch perspectief legt de nadruk op het van bij het begin gedoemd zijn van het experiment, het nationalistisch perspectief refereert naar de "Volksgeist". De verkeerde aanpak (onhandige bestuurlijke ingrepen...) of de duidelijk verschillende levensstijl (Romaans versus Germaans...) resulteerden in een ongenoegen. Een afscheiding was onvermijdelijk. Voor Belgisch – nationalisten was het resultaat positief. Voor de aanhangers van het Verenigd Koninkrijk was het resultaat een drama. Nog anderen zouden in dit alles een "onzichtbare hand" zien. De katholieke clerus en een schare Franstalige stokers en liberalen wilden een herstel van de Franse cultuur- en machtsfeer. Een laatste benadering zag de revolte in 1830 als het sluitstuk van een reeds blunders: een "comedy of errors". Zie o.a. R. Aerts & G. Deneckere. Het (on)Verenigd Koninkrijk 1815-1830-2015: ... Blz. 9 - 20

De gescheiden ontwikkeling, de vervreemding, speelde zeker een rol. De Noordelijke en de Zuidelijke Nederlanden waren, sinds de opstand van de 16de eeuw, ook elk een andere weg opgegaan. Het Zuiden was, zo stellen R. Aerts en G. Deneckere,¹⁷⁶⁸ katholiek gebleven met een kerk die een duurzame machtspositie had weten op te bouwen. In de Republiek was het calvinistisch protestantisme de dominante religie. Het katholicisme was er een eerder marginaal verschijnsel.

Dat waren natuurlijk niet de enige verschillen. In het Noorden ontwikkelde de Nederlandse taal, terwijl in het Zuiden het Frans zowat de cultuurtaal was geworden. In de Zuidelijke Nederlanden, eens deel van het Habsburgse rijk, ontwikkelde zich een eigen economie en bestuurscultuur. De Republiek werd ook later dan de Oostenrijkse Nederlanden en voor een veel kortere periode onder Franse heerschappij geplaatst. Noord en Zuid ontwikkelden zich, in de eerste decennia van de 19de eeuw, ook op economisch vlak duidelijk verschillend: in het Noorden lag het accent op een handelseconomie, in het Zuiden ontwikkelden zich industriële centra.

Els Witte en Jan Craeybeckx leggen nog andere accenten. Zij zien een belangrijke oorzaak in de strategische en tactische misrekeningen van Willem I, maar stellen dat ook de algemene, sociale, politiek en economische context in aanmerking dienen genomen te worden. Landadel, industriële en commerciële burgerij hadden andere verwachtingen. Wilden de enen een gezagswissel, dan waren anderen Willem I niet ongunstig gezind. Deze laatsten zullen de kern vormen van de Oranjegezinde oppositie.

Ook psychologische elementen speelden ongetwijfeld een rol. De middenstand voelde zich onrecht aangedaan. Rijkdom en overgeërfde status conflicteerden met een geschoolde middenklasse die aanspraak maakte op zeggenschap, op inspraak. Het ging om burgers die zich hadden weten op te werken en zich konden distantiëren van de echte onderdrukten, maar tegelijkertijd veroordeeld waren tot een rol van toeschouwer van het spel van de machthebber.¹⁷⁶⁹ Hier komen de "...radicalere jonge liberalen uit niet-economische middens, advocaten en journalisten die zich ergerden aan goede promotiemogelijkheden voor zuiderlingen..." in het beeld.¹⁷⁷⁰

In ons overzicht werd eveneens aandacht geschonken aan deze breekpunten.

Wij hebben ook oog gehad voor het romantische elan, een verwerping van het rationalisme dat zich in de tweede helft van de 18de eeuw had weten te settelen. Speelde deze "Volksgeist" een rol? Werd de collectieve volksziel gekoppeld aan de wil van God? De opstand werd, zoals we poogden aan te tonen, inderdaad niet enkel gesteund door de romantische liberalen, ook de romantische katholieken steunden het verzet en dit zelfs zo overtuigend dat gesproken werd over "kokend wijwater".¹⁷⁷¹ Was er besmetting? Speelde de Parijse juli-revolutie een rol? Liberale en nationale opstanden kleurden het jaar 1830. Burgerij,

¹⁷⁶⁸ R. Aerts & G. Deneckere. Het (on)Verenigd Koninkrijk 1815-1830-2015: ... Blz. 10

¹⁷⁶⁹ E. Witte en J. Craeybeckx. Politiek geschiedenis van België sinds 1830. Blz. 6

¹⁷⁷⁰ R. Falter. België. Een geschiedenis zonder land. De Bezige Bij. Antwerpen. 2014. Blz. 285

¹⁷⁷¹ E.H. Kossmann. De Lage landen. 1780/1980. Deel I. Blz. 136

middenstand en proletariaat voerden een latente oppositie tegen de bestaande regimes.¹⁷⁷² In Polen, Duitsland en Italië mislukten de opstanden. In Frankrijk en de Zuidelijke Nederlanden werden wel successen geboekt.

Sociale motieven speelden zeker een rol?¹⁷⁷³ Begin 1830 stagneerde de economische groei. De leefomstandigheden verslechterden, landbouw en veeteelt kampten met enorme problemen. De sociaaleconomische toestand en de hieruit voortvloeiende ellendige leefomstandigheden zorgden er wellicht voor dat bepaalde delen van de bevolking ontvankelijk werden voor de boodschap van de agitatoren: “Overproductie in de zuidelijke industrie leidde tot faillissementen, inkrimping, verlaging der lonen en werkloosheid. Dit schiep een reservoir van ontevredenheid en ellende waaruit de extremisten putten konden.”¹⁷⁷⁴ Feit is dat de gewelddadige acties in vele gevallen het werk waren van proletariërs, hierin aangemoedigd door leden van de bourgeoisie.¹⁷⁷⁵ *La canaille* kon het werk opknappen: wapenwinkels werden overvallen, woningen van burgers en notabelen werden leeggeroofd, regeringsgezinde krantenlokalen werden geplunderd.¹⁷⁷⁶

Voor E.H. Kossmann¹⁷⁷⁷ is de godsdienstpolitiek van Willem I en de reactie van de clerus in het Zuiden echter zeker van belang. Ook wij hebben een koning gezien, gekneld tussen de 18de en de 19de eeuw, maar evenzeer een kerk gekneld tussen ancien régime en Verlichting op godsdienstig vlak. Kossmann ziet terecht een regering die betrokken raakt in een ideologische en levensbeschouwelijke strijd in het Zuiden: “De strijd tussen Kerk en Staat, die zij niet ontwijken kon, kwam ... dus niet uit een conflict tussen het protestantse Noorden en het katholieke Zuiden voort, al trachtten Belgische klerikalen het soms zo voor te stellen.”

De oorzaak van de spanningen mag immers ook, zoals we poogden te verduidelijken, worden gezocht in het Zuiden zelf: een nieuwe klasse die meer wil, nieuwe elites die de economische politiek van Willem I niet ongenegen zijn, tegenstellingen tussen antiklerikaal liberalisme en gematigden, compromisbereidwillige katholieken en ultramontanen ...¹⁷⁷⁸

De clerus koppelde o.m. de vrijheid van godsdienst en de vrijheid van onderwijs aan de rechten van de ouders. Het onderwerpen van het onderwijs aan het toezicht van de staat werd gezien als een inbreuk op deze vrijheden. De op humanistische leest gestoelde onderwijshervorming van Willem I zou stranden op deze gevoeligheden.¹⁷⁷⁹ Als natiebevorderend element slaagde ook de onderwijspolitiek van Willem I niet.

¹⁷⁷² De “Juli–Omwenteling” die Karel X in Frankrijk van de troon verstootte was het sein voor opstand in diverse landen. In vele Italiaanse en in staten in het zuiden van Duitsland braken omwentelingen uit. In Polen was er het verzet tegen Rusland.

¹⁷⁷³ De economische crisis van 1825 (mislukken van oogsten, stijging broodprijns, werkloosheid, loondaling...) zorgde in Europa voor een nieuwe stormloop van bewegingen die verandering wilden.

¹⁷⁷⁴ E.H. Kossmann. De Lage landen. 1780-1980. Deel I. Blz. 133

¹⁷⁷⁵ Op het platteland en in Luik of Antwerpen was de werkloosheid hoog. Verberne ziet echter ook Franse agitators aan het werk. Een deel van de rooms-katholieke clerus steunde trouwens de opstandelingen.

¹⁷⁷⁶ R. Falter. 1830: de scheiding van Nederland, België en Luxemburg. Uitgever Lannoo. Tielt. 2005. Blz. 285

¹⁷⁷⁷ E.H. Kossmann. De Lage Landen. 1780/1980. Deel I. Blz. 113

¹⁷⁷⁸ Ibid. Blz. 113

¹⁷⁷⁹ E. Bos. Souvereiniteit en religie. Blz. 199

De rooms–katholieke clerus had het zeker moeilijk met het feit dat een calvinist, een leek, zich wilde inlaten met de zaken van de Rooms–Katholieke Kerk. Het streven van Willem I om als het ware een verlichte clerus op te leiden mislukte.

De pogingen van Willem I om de gemoederen te bedaren (terugdraaien van bepaalde maatregelen inzake de onderwijspolitiek en de restitutie van goederen) konden het tij niet doen keren.

De clerus, hierbij gesteund door bepaalde kringen, maakte handig gebruik van het ongenoegen. Een tijdelijke strategische alliantie was de prijs die zij bereid was te betalen. Het tij zou wel keren. Het kwam er op neer de belangen van de Rooms-Katholieke Kerk veilig te stellen.

De *Unie van opposities* was geboren. Waren er in 1827 slechts een eerder beperkt aantal voorstander van een scheiding, dan zou deze *Unie van opposities* vanaf 1828 radicalere standpunten gaan innemen. Zolang het ongenoegen continueerde zou de “strategische” alliantie standhouden. Zoals *Le Courier des Pays–Bas* stelde “Ils se sont réunis pour combattre l’ennemi commun et voilà tout ».¹⁷⁸⁰ Meer cement was er niet, maar het werkte.

Willem I is te voortvarend geweest en heeft de slagkracht van de clerus onderschat.

11.1.5. De relatie tussen overheid en clerus werd in 1831 vrij vlot constitutioneel verankerd

In het kielzog van de revolutionaire roes was alles mogelijk. De ingrepen onder het Franse en het Nederlandse bewind dienden onmiddellijk teruggedraaid. De nieuwe bewindvoerders, katholieken en liberalen, werden gedreven door “... le besoin de proclamer les droits contestés, d’établir des garanties contre le pouvoir, et d’abroger sans ménagement toutes les dispositions qui avaient aidé à introduire les abus ou servi à leur donner une couleur légale...”.¹⁷⁸¹

In 1833, in een inleiding tot de *Pasinomie*,¹⁷⁸² bevestigt ook Isidore Plaisant, eerste advocaat-generaal bij het Hof van Cassatie, dat na de omwenteling in 1830 het wetgevende werk van de bestuurders, en meer bepaald van het Voorlopig Bewind, bovenal getekend werd door de behoefte om komaf te maken met de door de vorige machtshebbers opgelegde maatregelen die door hen vaak als vrijheidsinperkend werden beschouwd.

Voor historicus Henri Pirenne was het Belgisch systeem “le fruit de l’alliance imprévue qui unit dans un même enthousiasme pour la liberté les fidèles et les adversaires de l’Église”.¹⁷⁸³ Ook C. Sägesser onderstreept hoe “...la volonté de se débarrasser des interventions du souverain

¹⁷⁸⁰ E. Witte. *De constructie van België. 1828 – 1847*. Blz. 51

¹⁷⁸¹ I. Plaisant. *Pasinomie ou collection complète. 1833*. Introduction. Blz. a

¹⁷⁸² De verzameling van wetten, decreten, besluiten en reglementen die in België ingeroepen kunnen worden.

¹⁷⁸³ C. Sägesser. *Le prix de nos valeurs*. Blz. 12

(Willem I) ... va prendre le pas, chez les catholiques, sur le désir d'en revenir à une situation d'Ancien régime où l'église était religion d'État ".¹⁷⁸⁴

De compromissen werden, zoals geschetst, echter niet lukraak, niet zonder slag of stoot, toegestaan. Weloverwogen werden de belangen van de Rooms-Katholieke Kerk veilig gesteld. De *School van Mechelen* zou de aanspraken van de kerk, via lobbywerk, veilig weten te stellen.

Het Voorlopig Bewind zou het Nationaal Congres, zoals hiervoor beschreven, op een aantal vlakken klem zetten.

Zoals Jan De Groof ¹⁷⁸⁵ opmerkte, kon het Nationaal Congres moeilijk grotere waarborgen toebedelen aan de kerken, en vooral dan aan de Rooms - Katholieke Kerk. Een zekere *elasticiteit* in de interpretatie van de grondwettelijke artikelen zou haar hierbij goed uitkomen.

De gevolgde strategie was, zoals vastgesteld, succesvol. De Rooms-Katholieke Kerk zou iets geven, vooral veel nemen en bovenal, herhaaldelijk herinneren aan de haar gegarandeerde bijzondere positie en continu een expansionistische politiek voeren. Langzamerhand zou de clerus, complexloos, de verworvenheden van de prille liberale rechtstaat dus terugdraaien. Zeker het onderwijs, socialisatiemachine bij uitstek, was een prioritair aandachtspunt.

Els Witte onderstreept hoe de nadelen van de scheiding tussen kerk en staat hierdoor goeddeels werden opgeheven: "de clerus en de kerkelijke infrastructuur worden door de overheid gefinancierd, geheel volgens de concordataire beschikkingen die onder Napoleon en Willem I tot stand waren gekomen." ¹⁷⁸⁶ Deze financiering was niets anders dan een verderzetting van een systeem dat in reeds in voege was.

Er werd geen echte discussie gevoerd omtrent de afschaffing van de organieke artikelen van 1802, het decreet van 1809 of de last opgelegd aan lokale overheden: "Bien au contraire, ces obligations furent reprises dans la loi communale et la loi provinciale de 1836."¹⁷⁸⁷

De overwinning kon niet zoeter zijn.

11.1.6. Het verzet tegen de verankering van al te verregaande constitutionele voorrechten voor de katholieke kerk was o.a. ingevolgde de vaagheid van de akkoorden niet steeds succesvol

Dit hoeft ook geen verwondering te wekken. Wij wezen er reeds op hoe alles bewust eerder vaag gehouden werd en hoe de concrete toepassing buiten beschouwing werd gelaten "C'est ainsi que les pouvoirs issus de la révolution ont proclamé des principes, sans s'occuper de leur application. Voulant user des moments qui leur étaient donnés, le Gouvernement provisoire

¹⁷⁸⁴ Ibid. Blz. 11

¹⁷⁸⁵ J. De Groof. Schets van de grondwettelijke beginselen inzake de verhouding Kerk-Staat in België. Jura Falconis. Jaargang 16, n°2. K.U. Leuven. Leuven. Blz. 183

¹⁷⁸⁶ E. Witte (e.a.). Nieuwe geschiedenis van België. Deel 1. Blz.181

¹⁷⁸⁷ C. Sägesser. Le prix de nos valeurs. Blz. 18

et le Congrès ont disposé des matériaux, en laissant à des temps plus tranquilles le soin de les mettre en œuvre.”.¹⁷⁸⁸ Wie te ver ging werd van jozefisme beschuldigd.

In 1859 zou Jules Bara, liberaal politicus, de situatie analyseren en er terecht op wijzen dat de desbetreffende artikelen in de Grondwet inderdaad verre van duidelijk zijn, immers: “On est loin d’être d’accord sur le sens et la portée de ces dispositions et la controverse n’est point près de cesser.”.

De gewaarborgde autonomie en het principe van de niet-inmenging drong zich niet alleen op aan de wetgevende, maar ook aan de uitvoerende en rechterlijke macht. De Belgische staat liet de organisatiewijze en het interne recht van de katholieke eredienst zo goed als onaangetaast. Slechts enkelen reageerden tegen dat wat later omschreven zou worden als “l’abstention du droit public”.

Het gevolg was dat, wij laten C. De Brouckère en F. Tielemans aan het woord, “Le régime d’indépendance que la constitution leur garantit en Belgique, a ce côté essentiellement faible, que tous les abus y sont possibles, et que leur répression ne l’est pas. Voilà le germe, qui corrompra la liberté dont jouissent les ministres de tous les cultes ; et la part active, individuelle, que le besoin de conserver et d’agrandir sans cesse leur influence ... hâtera le moment de cette inévitable corruption.”.¹⁷⁸⁹ C. Sägesser stelt het nog explicieter : “L’article 16 constitutionnel l’émancipait du contrôle des pouvoirs publics.”.¹⁷⁹⁰

Bara was terecht van oordeel dat men op onbezonnen wijze te werk was gegaan. De debatten die wij hebben onderzocht bewijzen dit. Met een pennentrek stapte men over van een systeem dat sterk reguleerde, naar een systeem van absolute vrijheid en gelijkheid, zonder goed te beseffen welke afspraken men gemaakt had en wat de mogelijke gevolgen waren.¹⁷⁹¹ Bara zou een pleidooi houden voor het reactiveren van de scheiding tussen kerk en staat.

Charles De Brouckère en Jean- François Tielemans laten in hun *Répertoire de l’administration et du droit administratif de la Belgique* niet na te wijzen op het problematische van bepaalde afspraken. Zij verwijzen onder andere naar het artikel van de Grondwet dat bepaalt dat de staat zich niet mengen mag in de benoeming of de installatie der bedienaren van enige eredienst. Wat zal er gebeuren indien de religieuze overheid misbruik maakt van haar constitutionele rechten? Wat kan de overheid doen indien zij, op haar grondgebied, geconfronteerd wordt met verschillende levensbeschouwingen die in conflict zijn met elkaar?

De prijs die de liberalen in de wacht hadden weten te slepen, namelijk de vrijheid van mening, te zien als een uitvloeisel van het liberale zelfbeschikkingsrecht, waarbij in principe afstand gedaan werd van de constantijnse opvatting, die een volstreekte eenheid vooropstelde van de katholieke leer, het recht, de moraal en het openbaar gezag, vertoonde, zoals wij verduidelijkten, dan wel snel barsten, het verzet kwam moeizaam op gang.¹⁷⁹²

¹⁷⁸⁸ I. Plaisant. *Pasinomie ou collection complète. Troisième série.* 1833. Blz. a

¹⁷⁸⁹ C. De Brouckère en F. Tielemans. *Répertoire de l’administration et du droit administratif de la Belgique.* Weissenbruch père. Bruxelles. 1834. Tome premier. A-age. Blz. 61

¹⁷⁹⁰ C. Sägesser. *Le prix de nos valeurs.* Blz. 14

¹⁷⁹¹ J. Bara. *Essai sur les Rapports de L’état et des religions au point de vue constitutionnel.* Blz. 33

¹⁷⁹² *Ibid.* Blz.181

De veerkracht van de Rooms-Katholieke Kerk mag in dit alles (wij verwijzen naar de hiervoor beschreven acties onder Frans en Nederlands bewind) niet worden onderschat. De clerus had zich op het vlak van juridische, administratieve en organisatorische verzetstechnieken goed bijgeschoold.

11.1.7. Het systeem kenmerkt zich door het principe van de soevereiniteit in eigen kring, ten laste van de gehele gemeenschap

De voordelen voor de clerus van het nieuwe systeem zijn evident: de eredienst onttrekt zich aan overheidscontrole en herovert het terrein.

De clerus recupereert in alle vrijheid vanaf 1831 gestaag maar zeker vele maatschappelijke sectoren die onder de noemer *sociale taken van openbare dienst* kunnen worden samengebracht.¹⁷⁹³ De clerus maakt, zoals we hebben gezien, handig gebruik van het “open” concept van vrijheid en usurpeert de constitutionele waarborgen steeds op zodanige wijze dat de staat zo weinig mogelijk initiatieven zou nemen en slechts een aanvullende, ondersteunende en vooral subsidiërende rol zou spelen in de armenzorg, het onderwijs en andere belangrijke maatschappelijke sectoren.

De deur naar een gelaïciseerde samenleving werd dan ook snel dicht gedaan. Deze mogelijkheid was trouwens eerder theoretisch dan reëel, vooral daar er van katholieke zijde onbelemmerd gewerkt kon worden aan de herovering van de politieke structuren via de heropbouw van de kerkelijke en hiermede gerelateerde instellingen.¹⁷⁹⁴ De schoolstrijd, eind 19de eeuw, roept elke poging tot laïcisering van deze sectoren een halt toe. De lekenstaat delft het onderspit. De overwinning van de rooms - katholieke clerus is absoluut.

Uitbreiding van de stemplicht en de behoefte om het nieuwe kiezerspubliek te verleiden zorgden voor een matiging en in de meeste gevallen voor een marginalisering van de lekenrevindicaties.

De overheid financiert langzamerhand haar eigen uitholling door een systeem van gefinancierde verzuiling.¹⁷⁹⁵

11.1.8. Er is in de relatie overheid – levensbeschouwingen sprake van een “wederzijdse onafhankelijkheid”, een “welwillende neutraliteit”

De artikelen die de relatie tussen overheid en erediensten vastlegden bleven tot vandaag ongewijzigd. Deze Grondwet zou pas 140 jaar na de onafhankelijkheid ingrijpend worden herzien.¹⁷⁹⁶

¹⁷⁹³ Dit was de prijs die men betaalde voor het voorafgaan van het burgerlijk huwelijk aan het kerkelijke huwelijk.

¹⁷⁹⁴ Els Witte & Jan Craeybeckx. Politieke geschiedenis van België sinds 1830. Spanningen in een burgerlijke democratie. Antwerpen. Standaard. 1985. Blz. 15

¹⁷⁹⁵ E. Lamberts (ed.). De kruistocht tegen het liberalisme. Blz. 58

¹⁷⁹⁶ Eind 19de eeuw werden het algemeen meervoudig stemrecht voor mannen en de opkomstplicht ingevoerd. Vanaf 1970 volgden diverse aanpassingen voortvloeiende uit de staatshervormingen.

Uit onze analyse van de debatten in de grondwetgevende vergadering is af te leiden dat de vrijheid van eredienst door de grondwetgever o.a. gezien werd als een bescherming van minderheden tegen een al te dominante levensbeschouwing. Nergens werd gesteld dat dit bedoeld was om religie zonder meer een bijzondere positie te bezorgen. Initieel was er trouwens enkel aandacht voor de rooms-katholieke clerus. De wetgever wilde eveneens de overheid beschermen tegen elke inmenging door een religieuze strekking.

Langzamerhand wordt een uitzonderingssysteem geïnstitutionaliseerd, rijkelijk gefinancierd en - niet onbelangrijk - uitgebreid tot alle levensbeschouwingen.

Ook Schreiber merkt op dat, grondwettelijk gezien, België trouwens geen erediensten erkent, noch betoelaagt. Het grondwetsartikel heeft het immers enkel over het bezoldigen van *individuen* (*traitements et pensions des ministres des cultes*) ten laste van de schatkist. De huidige politiek is het resultaat van een verwording van de opzet van de grondwetgevers. Schreiber heeft het dan ook over een “*lecture dévoyée de la Constitution*”.¹⁷⁹⁷

Het principe van het financieren van de erediensten en het waarborgen van de pensioenen was trouwens, zoals hiervoor duidelijk werd, een eerder overhaaste beslissing van de grondwetgever. Tijdens de debatten zelf en ook in de parlementaire bescheiden de jaren daarop is vast te stellen dat niet alles zo duidelijk was.

Wanneer de liberalen eind 19de eeuw kortstondig het roer in handen hebben wordt niet geraakt aan artikel 117. Schreiber verwijst als verklaring hiervoor naar de schoolperikelen en de strategische keuze om geen tweede front te openen.¹⁷⁹⁸

De indertijd opgerichte *Commissie van Wijzen* stelt, zoals ook uit de voorgaande historische verkenning valt af te leiden, niet zonder reden, dat het Belgische stelsel niet kan worden “... gekarakteriseerd als een van scheiding van kerk en staat. Er is ook geen sprake van eenheid tussen beide, omdat de burgerlijke overheid zich niet mag mengen in religieuze aangelegenheden.”¹⁷⁹⁹

Niemand zal in deze materie het conflict zoeken. C. Sägesser wijst voor deze verregaande continuerende welwillendheid op het “... système de coalitions qui s’est imposé dans notre pays après l’adoption du scrutin universel couplé à la représentation proportionnelle.”¹⁸⁰⁰ De enkele levensbeschouwelijke conflicten werden met pacts geregeld.¹⁸⁰¹

¹⁷⁹⁷ J.- P. Schreiber. *La Belgique, État laïque ... ou presque*. Blz. 80

¹⁷⁹⁸ J.- P. Schreiber. *La Belgique, État laïque ... ou presque*. Blz. 97

¹⁷⁹⁹ Mortier, F. (e.a.) *De federale financiering van de bedienaren der erediensten en de afgevaardigden van de Centrale Vrijzinnige Raad*. Blz. 9.

¹⁸⁰⁰ C. Sägesser. *Le prix de nos valeurs*. Blz. 19

¹⁸⁰¹ E. Witte (e.a.). *Nieuwe geschiedenis van België*. Deel 1. Blz. 177

11.1.9. De gevoerde politiek t.a.v. de levensbeschouwingen heeft belangrijke financiële gevolgen

De clerus herpositioneert zich dus al snel binnen de voor haar belangrijke sectoren: het onderwijs, de caritas en de sociaal - culturele sectoren worden door haar gedomineerd. De financiering van het vrij onderwijs, de inrichting van onderwijs in de levensbeschouwing,¹⁸⁰² de bezoldiging van de salarissen en van de pensioenen¹⁸⁰³ van de bedienaren van de eredienst ... het zijn slechts enkele concrete voorbeelden van de gevolgen van de bereidwilligheid waarmee de overheid de katholieke clerus tegemoet komt. Het systeem werd ondertussen uitgebreid tot andere denominaties, hoewel dit duidelijk niet de bedoeling was.

Onderzoek van het Bestaansmiddelenprogramma 59/0., *Hulpverleningen aan de erkende erediensten*, zoals te vinden in DOC 54¹⁸⁰⁴ (Kamer van Volksvertegenwoordigers) van de verantwoording van de algemene uitgavenbegroting voor het begrotingsjaar 2018 van de FOD Justitie verschaft duidelijke informatie.

De personeelsuitgaven vervat onder de noemer “Hulpverleningen aan de erkende erediensten” stegen in 2017 tot 87.276.000 euro (voor 2016: 81.924.000 euro). De motivering merkt droogweg op dat “wat de katholieke eredienst betreft zijn de kredieten voorzien om het maximale kader van de parochieassistent op te vullen.” Ook wordt opgemerkt dat een classificatie per niveau onmogelijk is. Het ingeschreven krediet op de BA 11 00 03¹⁸⁰⁵ betreft de wedden van de bedienaars van al de erkende erediensten met uitsluiting van de islamitische cultus, en het boeddhisme. Er is een bedrag van 2.000 euro (jaarbasis) voorzien als hulp aan eventueel behoeftige bedienaars van erediensten.¹⁸⁰⁶ Te noteren is dat onder de rubriek “Vergoedingen voor werkelijke lasten toegekend aan de bisschoppen belast met de controle van hun bisdom” een bedrag van 4.000 euro in ingeschreven.¹⁸⁰⁷ Eigenaardig genoeg staat dit onder de rubriek “Bestendige uitgaven voor de aankoop van niet duurzame goederen en van diensten (met uitsluiting van de informatica-uitgaven)”.

Onder de rubriek “Andere werkingsuitgaven - Protestantse, anglicaanse, israëlitische en orthodoxe kerken” is een bedrag van 129.000 euro (vastlegging) voorzien, als “Vergoeding voor vacante plaatsen”. Voor de bezoldigingen van de afgevaardigden van de Centrale Vrijzinnige Raad en van het personeel van het federaal secretariaat van die Raad, en de toekenning van een subsidie voor de werkingskosten, is een bedrag van 16.816.000 euro

¹⁸⁰² Krachtens artikel 24 G.W.

¹⁸⁰³ Krachtens artikel 181 G.W.

¹⁸⁰⁴ Afdeling 59: erediensten en laiciteit, bevat de noodzakelijke kredieten voor de betaling van de wedden van de bedienaars van de erkende erediensten en van de afgevaardigden van de Centrale Vrijzinnige Raad, overeenkomstig artikel 181 van de Grondwet, en voor de toekenning van de toelage voor de werkingskosten van het federaal secretariaat van de Centrale Vrijzinnige Raad en van het secretariaat van het Executief van de Moslims van België, alsmede de erkenning van het Boeddhisme.

¹⁸⁰⁵ Een basisallocatie (afgekort BA) is een klein stukje van de begroting dat bestaat uit een bedrag, en datgene waaraan dat bedrag zal worden uitgegeven. Basisallocaties zijn dus de bouwstenen waaruit de begroting is samengesteld.

¹⁸⁰⁶ Basis: Koninklijk besluit van 21 juli 1910 - 3°.

¹⁸⁰⁷ Basis: Besluit van de Regent van 10 oktober 1945.

voorzien (vastlegging).¹⁸⁰⁸ Voor “Goederen en diensten” is er een bedrag van 2.267.000 euro voorzien.¹⁸⁰⁹ Voor de islamitische eredienst is, wat personeel betreft, 4.082.000 euro voorzien.¹⁸¹⁰ Daarnaast is er een “Toelage voor de erkenning van de Islamitische eredienst” van 336.000 euro (vastlegging).¹⁸¹¹ Voor het boeddhisme (erkenning lopende) is 162.000 euro vastgelegd.

In 2015 is in totaal 97.880.000 euro voorzien (Katholieke, Protestantse, Anglicaanse, Israëlitische en Orthodoxe erediensten zijn goed voor 83.628.000 euro); in 2016 wordt 101.462.000 euro voorzien (Katholieke, Protestantse, Anglicaanse, Israëlitische en Orthodoxe erediensten zijn goed voor 81.924.000 euro) en voor 2017 is dit, zoals aangegeven, opgelopen tot 108.174.000 euro (Katholieke, Protestantse, Anglicaanse, Israëlitische en Orthodoxe erediensten zijn goed voor 87.276.000 euro).¹⁸¹²

De pensioenen van de bedienaren van de eredienst worden hier eveneens vermeld. Voor 2016 werd op begrotingsartikel 531.1132 rustpensioenen bedienaars erediensten een bedrag van 34,37 miljoen euro voorzien. Sinds 2012 overtreft het aantal overlijdens de nieuwe pensioenen, zodat er een negatieve netto aangroei is.¹⁸¹³ Voor 2018 is er op begrotingsartikel 531.1132 rustpensioenen bedienaars erediensten een bedrag van 29,56 miljoen euro voorzien.¹⁸¹⁴ Voormelde rapporten van de Commissie van Wijzen en de Werkgroep Magits - Christians bevatten gedetailleerd cijfermateriaal met interessante projecties.

Wij hebben het hier enkel over de uitgaven die ten laste vallen van de federale overheid.

Meer en meer wint, zoals we hebben aangetoond, de gedachte veld dat er heden geen voldoende grond meer is om deze financiering, ongewijzigd, in stand te houden. De uitdaging bestaat er in het gehele systeem financieel beheersbaar, betaalbaar te houden en de transparantie te verhogen. Dit ontbreken aan transparantie en de vele ad-hoc constructies, liggen aan de basis van vele ongelijkheden. Zowel op het vlak van diverse administratieve handelwijzen, als op het vlak van de betrekkingen tussen de verschillende erediensten en de staat zijn, zoals aangegeven, grijze zones te noteren.

¹⁸⁰⁸ Toepassing van de wet van 21 juni 2002 ter uitvoering van art. 181, § 2 van de Grondwet, waarbij de tenlasteneming van de wedden van de afgevaardigden van de erkende niet-confessionele levensbeschouwelijke gemeenschappen van toepassing wordt.

¹⁸⁰⁹ Deze toelage is gebaseerd op de wet van 21 juni 2002 houdende de toekenning van subsidies aan het Federaal Secretariaat van Centrale Vrijzinnige Raad.

¹⁸¹⁰ Toepassing van de wet van 19 juli 1974 tot regeling van de erkenning van de islamitische cultus en van het K.B. van 3 mei 1999 met betrekking tot de erkenning van de moslimexecutieve van België.

¹⁸¹¹ Wettelijke basis: wet van 19 juli 1974 betreffende de erkenning van de Islamitische eredienst en koninklijk besluit van 3 mei 1999 betreffende de erkenning van de Moslimexecutieve van België.

¹⁸¹² FOD Justitie - Dienst Erediensten en vrijzinnigheid. Basisallocaties 59 01 11 0003, 59 10 11 0003 en 59 20 11 0003. Zie: https://justitie.belgium.be/nl/themas_en_dossiers/erediensten_en_vrijzinnigheid/budget

¹⁸¹³ Doc. 54. 1353/014. (2015/2016). Belgische Kamer van Volksvertegenwoordigers. 13 november 2015. Verantwoording van de algemene uitgavenbegroting voor het begrotingsjaar 2016. *21 Pensioenen.

¹⁸¹⁴ Bron: Rekenhof. België. Noël Smets. Eerste auditeur Rekenhof. Dienst 4.1/ Human Resources. Cel Pensioenen openbare sector. Opmerking: De pensioenen van de overheid worden gefinancierd door dotaties vanuit de algemene uitgavenbegroting. De overlevingspensioenen zijn op niveau begroting niet opgesplitst naar categorie.

Men kan ook vaststellen dat de Rooms-Katholieke Kerk zich aanpast aan de relatieve secularisering van de samenleving en het verzwakken van de macht en het gezag van haar instelling en snel de nadruk is gaan leggen op “... la place centrale du catholicisme culturel comme son rôle - social, éducatif, économique, caritatif, coopératif, moral ... - dans la société belge.”. Tal van met publieke gelden betoelaagde verenigingen, comités, actiegroepen... (en bijhorende personeelsleden) zagen aldus het daglicht. Er ontwikkelde zich dus een strategie om zich niet enkel binnen de eerder vernoemde sectoren stevig te positioneren, maar ook binnen de sociaal - culturele en educatieve sector ervoor te zorgen dat men het private initiatief zou subsidiëren.¹⁸¹⁵

De steun aan de gelieerde organisaties in de deze sectoren versterkt de positie van voornamelijk de rooms-katholieke zuil. Het middenveld bestuurt mee. Het uitbesteden van taken, als “mode de gestion” die normaliter door de overheid worden opgenomen, zorgt voor een uitbreiding van haar activiteitenterrein.

De bestaande rechtvaardigingsgronden voor de financiering zelf worden eveneens blootgesteld aan kritiek. Het argument *sociaal nut*, is niet langer doorslaggevend. De overheid heeft immers een ruim instrumentarium ontwikkeld om sociale, culturele, educatieve problemen aan te pakken. Voorbeelden uit buurlanden tonen aan dat de sociale cohesie “... peut s’y construire malgré l’absence de statut public ou de financement des cultes.”.¹⁸¹⁶

De uitvoerende macht erkende, zoals gesteld, dit probleem en nam dan ook het initiatief tot het in kaart brengen van de gehele erkennings- en financieringspolitiek.

11.1.10. Een complexe staatsstructuur, een herverkavelde bevoegdheidsverdeling en een gedateerde regelgeving maken good governance vrij moeilijk

In ons overzicht hebben wij er reeds op gewezen hoe door de bijzondere wet van 13 juli 2001¹⁸¹⁷ de gewesten sinds 1 januari 2002 bevoegd zijn voor de kerkfabrieken en de instellingen die belast zijn met het beheer van de temporaliën (wereldlijke inkomsten van de geestelijkheid) van de erkende erediensten¹⁸¹⁸.

Dat wat erediensten aanbelangt valt voortaan dus onder de bevoegdheid van of de federale staat (o.a. erkenningen, wedden, voogdij over het beheer van de materiële en financiële belangen van de erkende niet-confessionele levensbeschouwelijke gemeenschap en de erkende centra voor morele dienstverlening door een instelling voor morele dienstverlening van de Centrale Vrijzinnige Raad op het grondgebied van elke provincie en op het Brussels Hoofdstedelijke Gewest...¹⁸¹⁹) of van de gewesten (o.a. erkenning van de

¹⁸¹⁵ De Vlaamse overheid kent talrijke subsidiemogelijkheden voor bv. cultuur, kunst en erfgoed. Deze subsidies sluiten aan bij decreten zoals het Participatiedecreet, het Kunstendecreet en het Cultuur-Erfgoeddecreet. Zie: www.vlaanderen.be/nl/cultuur-sport-en-vrije-tijd/cultuur/subsidies-voor-de-culturele-sector

¹⁸¹⁶ J.- P. Schreiber. La Belgique, État laïque ... ou presque. Blz. 98

¹⁸¹⁷ 13 juli 2001 - Bijzondere wet houdende overdracht van diverse bevoegdheden aan de gewesten en de gemeenschappen.

¹⁸¹⁸ Het decreet van 7 mei 2004 implementeert deze bevoegdheid voor het Vlaams Gewest.

¹⁸¹⁹ Inbegrepen het toezicht op burgerlijke handelingen boven de € 10.000, de machtiging voor werken (herstellingswerken gebouwen) en de boekhouding van de Centrale Vrijzinnige Raad.

kerkgemeenschappen en de daaraan gekoppelde wetgeving, toezicht en machtiging voor burgerlijke handelingen en de boekhouding van de erkende erediensten, toezicht en de machtiging voor de onroerende verrichtingen ...).

Van een homogene bevoegdheidstoewijzing in deze is geen sprake. Dit komt de transparantie zeker niet ten goede.

De recente initiatieven van de Brusselse Hoofdstedelijke Regering m.b.t. de hervorming van het beheer van de temporalien¹⁸²⁰ van de eredienst, met bijzondere aandacht voor het algemeen beginsel van scheiding tussen kerk en staat, onderstrepen het recurrente karakter van de problemen voortvloeiende uit de gedateerde regeling. Ook Wallonië wenst een en ander te hervormen.

In concreto worden bv. denkpistes voorgelegd om het aantal kerkfabrieken te rationaliseren. Men wenst via een nieuw decreet het functioneren van deze kerkfabrieken beter aan te passen aan de sociologische (religieuze) realiteit.

Bepaalde deskundigen, waaronder Jean – François Husson¹⁸²¹ pleiten voor een doorgedreven actualisering en benadrukken dat onvermijdelijk hierbij ook de financiering van de erediensten en levensbeschouwingen aan bod zal komen. Tezelfdertijd merkt Husson op dat de – zoals hiervoor geschetst – dominante positie van een bepaalde religie een herwerken vrij moeilijk maakt.¹⁸²²

Het debat omtrent het opteren voor een financiering volgens het Duitse of het Italiaanse model, maar ook de invoering van een systeem zoals in Frankrijk, waar rechtstreekse financiering afwezig is, dient zich aan.

11.1.11. Het systeem verwerd tot een vrijgeleide voor ideologische, religieuze, levensbeschouwelijke of culturele identiteiten om zich te onttrekken aan de in de samenleving geldende rechtsregels

Michiel Leezenberg stelt dat de verhouding tussen redelijk denken en religieus leven en beleven de gemoederen bezig houdt.¹⁸²³ De plaats van religie in de publieke sfeer, de verhouding tussen religie en de constitutionele liberale democratie, het geweldspotentieel van religies, de relatie tussen rede en religie ... het aantal religie gelieerde vragen in het algemeen neemt inderdaad toe en er zijn meer en meer signalen dat de vrijheid van eredienst in conflict dreigt te komen met bepaalde grondrechten.

¹⁸²⁰ Het beheer door instellingen (kerkfabriek of bestuursraad) van het tijdelijke (d.w.z. de goederen die de uitoefening van de erediensten mogelijk maken).

¹⁸²¹ Coördinator van l'Observatoire des relations administratives entre les cultes, la laïcité organisée et l'État (Oracle).

¹⁸²² Jean – François Husson : "Soit on fait du toilettage des dispositions de 1809 et 1870 pour en faire quelque chose d'uniforme et de plus contemporain, soit on se lance dans la rédaction d'un nouveau texte, plus ambitieux" Zie het artikel verschenen in de Franstalige krant L'ECHO op 12.04.18 "La Wallonie va rationaliser ses fabriques d'église" door Jean-Paul Bombaerts. Zie: www.lecho.be/economie-politique/belgique/wallonie/la-wallonie-va-rationaliser-ses-fabriques-d-eglise

¹⁸²³ M. Leezenberg. Rede en religie. Een verkenning. Van Genneep. Amsterdam. 2007.

Ook de eerder aangehaalde hoorzittingen in de Kamer¹⁸²⁴ ¹⁸²⁵ en het colloquium¹⁸²⁶ begin 2016 in de Senaat, over de positie van de levensbeschouwingen, de fundamentele grondwaarden van onze rechtsstaat, het al dan niet inschrijven van een grondwettelijke preambule en het versterken van een grondwetscultuur, zijn tekenend voor de veranderende visie op de historisch verankerde scheiding tussen kerk en staat en de uitdagingen voor de liberale rechtsstaat.¹⁸²⁷

Het gesprek hieromtrent aangaan is evenwel niet evident.¹⁸²⁸ Het herpositioneren van de laïciteit wordt als overbodig en zelfs gevaarlijk gezien. Verwijten zoals discriminatie, intolerantie, islamofobie ... kleuren de debatten. *Kleurrijke diversiteit* moet de zogeheten *grijze neutraliteit* van de lekensamenleving vervangen.

11.1.12. Het 19de- eeuwse systeem laat niet langer toe een performant beleid af te stemmen op de uitdagingen van deze gewijzigde samenleving

De uitdagingen eigen aan de multiculturele en multireligieuze samenleving zijn bekend. De instroom van nieuwe burgers gaat onverdroten verder. De zonet gepubliceerde Vlaamse Migratie- en Integratiemonitor 2018¹⁸²⁹ geeft aan dat Vlaanderen wordt gekenmerkt door een groeiende diversiteit: “Niet alleen stijgt het aantal vreemdelingen en personen van buitenlandse herkomst, ook de interne verscheidenheid bij deze groepen neemt toe.”¹⁸³⁰

Zo geven, wat België betreft, onderzoeken ook aan dat er sinds decennia sprake is van een desaffiliatie en een daling van de kerkpraktijk. Vooral de generaties geboren na 1968 geven een hoog percentage onkerkelijken. Het gaat, zoals eerder reeds gesteld, om generaties gekenmerkt door “afwezige kerkelijke socialisatie”.¹⁸³¹ De priesters, de professionele krachten, verdwijnen maar worden afgelost door een actieve groep (al dan niet bezoldigde)

¹⁸²⁴ Hoorzittingen van de Commissie voor de Herziening van de Grondwet en de Herziening van de instellingen van de Kamer van volksvertegenwoordigers. 2016.

¹⁸²⁵ Kamerlid Patrick Dewael heeft in de commissie Grondwet een ontwerp van preambule op onze Grondwet neergelegd, samen met een resolutie waarin hij de artikelen opsomt die voor herziening vatbaar moeten verklaard worden.

¹⁸²⁶ S.n. Grondwet: onpartijdigheid en stelsel van rechten en vrijheden. Belgische Senaat. Handelingen. 23/02/2016.

¹⁸²⁷ H. Vuye. Scheiding Kerk en Staat in een multi-levensbeschouwelijke maatschappij. Historische en prospectieve studie van artikel 21 van de Grondwet. CDPK. 2009. N° 3. Blz. 445

¹⁸²⁸ Beschuldigen sommigen Dewael niet van fundamentalisme? Zie onder andere E. Hulsens. Het fundamentalisme van Dewael. DeWereldMorgen.be. 3 juli 2016.

¹⁸²⁹ S.n. Vlaamse Migratie- en Integratiemonitor 2018. Brussel. Agentschap Binnenlands Bestuur. 2018. Blz. 291 e.v.

¹⁸³⁰ In de loop van 2016 kwamen 48.786 vreemdelingen zich vanuit het buitenland langdurig in het Vlaamse Gewest vestigen. Dat aantal is tussen 2000 en 2016 meer dan verdubbeld.

¹⁸³¹ Koen Abts. Ethiek, religie en institutioneel vertrouwen in EVS. Presentatie. Centrum voor Sociologisch Onderzoek Katholieke Universiteit Leuven. Blz. 17. Kerkbetrokkenheid naar generaties. Distantiëring van kerkelijk instituut: dubbele beweging. Blijvende uitstroom: jong geleerd, oud gedaan geldt niet langer (eerste generatie ontkerkelijken). Afwezige kerkelijke socialisatie: toename van individuen vooral jonge generatie die nooit met kerk in contact zijn gekomen (tweede generatie ontkerkelijken). Zie: <https://docplayer.nl/28067198-Ethiek-religie-en-institutioneel-vertrouwen-in-evs.html>

leken, waaronder parochieassistenten. Overgangsrituelen blijven goed standhouden. Wel zijn er geografische verschillen wat deelname aan misvieringen, doopsels, ¹⁸³² communievieringen, huwelijken en begrafenissen betreft. De resultaten van een onderzoek uit 2009 in opdracht van de Bisschoppenconferentie naar de kerkpraktijk in België zijn wat dat betreft verhelderend.¹⁸³³ Er is numeriek gezien geen sprake meer van een rooms-katholieke meerderheid.

Er is dus een de toenemende levenbeschouwelijke diversiteit vast te stellen. Er is ook shoppinggedrag vast te stellen waarbij de levensbeschouwelijke overtuiging onder andere ondergeschikt wordt gemaakt aan bepaalde overgangsrituelen en bijbehorende festiviteiten.

De blauwdruk waarmee men de erkenning en de financiering van de levensbeschouwingen regelt, het onderwijs en het levensbeschouwelijk onderricht zelf organiseert, is verouderd.

11.2. Aanzetten tot hervorming

Welke hervormingen zijn momenteel - binnen het bestaande kader - mogelijk?

De in acht te nemen grondwettelijke beginselen, de bevoegdheidsverdeling tussen het federale, het gewestelijke en het lokale niveau en de hiervoor geschetste constitutionele verankering van de afspraken, maken het zoals verduidelijkt immers niet eenvoudig een herschikking van het systeem voor de erkenning en de financiering van levensbeschouwelijke organisaties, van het onderwijs in het algemeen en de levensbeschouwelijke vakken zelf door te voeren. ¹⁸³⁴

Wij brengen vijf hefboomen aan die kunnen bijdragen tot het herdenken van het bestaande systeem en die kunnen resulteren in het herpositioneren van de levensamenleving en de fundamentele waarden van de liberaal democratische rechtsstaat.

¹⁸³² Recent onderzoek naar de houding van leerlingen binnen de katholieke scholen uitgevoerd door de faculteit Theologie en Religiewetenschappen bekendgemaakt op 1 februari 2017 geeft aan dat van de bevroegde leerlingen 81,4 procent gedoopt is. Tevens werd genoteerd dat het aantal gedoopten jaar na jaar daalt. In de derde graad is 86,7 procent gedoopt, in de tweede graad 81,5 procent, in de eerste graad 78,4 procent en in het vijfde en zesde leerjaar van de lagere school maar 68,5 procent meer. De onderzoekers concludeerden "De cijfers blijven misschien verrassend hoog in een seculiere cultuur, maar de daling van 11,5 procent op acht jaar tijd geeft toch aan dat de detraditionalisering en de pluralisering zich doorzetten. De ouders van kinderen die na 2000 werden geboren, staan mogelijk zelf al veraf van de kerk en beslissen steeds vaker hun kind niet te laten dopen bij de geboorte." Zie onderzoek "Levensbeschouwelijk profiel van 15.287 leerlingen in Vlaamse katholieke scholen 2008-2015" in THOMAS. Faculteit Theologie en Religiewetenschappen van de KU Leuven. Nieuwsbrief (27/01/2016) en D. Pollefeyt, J. Bouwens & P. Vereecke. Katholieke Dialogeschool: Wissel op de toekomst. Onderzoek naar de Identiteit van het Katholiek Onderwijs in Vlaanderen. (Katholieke Dialogeschool 2), Antwerpen. Halewijn. 2017.

¹⁸³³ S. Botterman en M. Hooghe. Religieuze praktijk in België 2007. Een statistische analyse. KUL. 2009.

¹⁸³⁴ Bij het aanreiken van alternatieven dient men deze niet enkel zo te formuleren dat de grondwettelijke beginselen in aanmerking worden genomen, er moet eveneens rekening gehouden worden met internationaal aanvaarde rechtsbeginselen.

11.2.1. Een grondige herwerking van het systeem van erkenning en financiering van de levensbeschouwingen, met aandacht voor responsabilisering

Een eerste aanzet tot een herdenken van het bestaande systeem van erkenning en financiering van levensbeschouwingen is zeker te vinden in de aanbevelingen van de *Werkgroep Magits – Christians*.

Deze werkgroep hanteerde, zoals hiervoor geschetst, de terreinverkenning en inventarisatie van aandachtspunten van de *Commissie van Wijzen*. De werkgroep focuste hierbij op haalbaarheid en ging pragmatisch te werk. Zo maakte deze duidelijk dat het niet de bedoeling is om “radicale wendingen in de historisch gegroeide beginselen door te drukken”.¹⁸³⁵ De werkgroep hield immers ook rekening met de mogelijke gevolgen van een abrupt stopzetten van materiële ondersteuning. Dit zou zelfs nefaste gevolgen kunnen hebben zoals “het overwicht van de rijkste levensbeschouwing, de totstandkoming van duistere geldstromen of het gegeven dat de openbare besturen een ruimte voor bemiddeling verliezen die nuttig is voor de sociale cohesie.”¹⁸³⁶ De werkgroep leverde een voorontwerp van wet af.¹⁸³⁷

De werkgroep – die de historische grondslag van de criteria voortkomende uit de administratieve praktijk niet in vraag stelt – mag dan wel pragmatisch te werk zijn gegaan, enkele van de voorstellen, waaronder de vele voorgestelde correcties, het opstarten van een getrappt systeem voor toegang tot overheidssteun, wetenschappelijk onderzoek, de instelling van een *Hoge Raad voor de Levensbeschouwingen* en de mogelijke herallocatie van middelen, in functie van werkelijke noden, met aandacht voor transparantie, verdienen zeker aandacht.

Deze voorstellen kunnen worden gebruikt om, niet enkel een aanvang te maken met de noodzakelijke hervorming van het systeem, maar ook om herfinancieringspistes te onderzoeken. Lezing van het verslag laat toe te veronderstellen dat het bestaande overheidsstelsel ter ondersteuning van de levensbeschouwingen slechts een van de mogelijke stelsels is die verenigbaar zijn met het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens. Anders gesteld: andere vormen (zie de financiering in Duitsland, Italië ...) zijn verdedigbaar. Wij hebben enkele van de alternatieven toegelicht.

Uit deze rapporten putten wij de suggesties om de taak van de representatieve organen aan te pakken, onderzoek te voeren naar de personeelskaders en de behoeften op het terrein, een verfijning van de toegangscriteria door te voeren, de bestaande administratieve praktijk te corrigeren zodat een invulling gegeven wordt aan de notie “ernstige levensbeschouwing”, en over te gaan tot de organisatie van wetenschappelijk onderzoek om op objectieve, meetbare basis de behoeften te detecteren en correcties door te voeren. Ook nemen wij het voorstel tot oprichting van een Hoge Raad over.

¹⁸³⁵ De stelsels van de levensbeschouwingen maken volens nolens deel uit van de fundamentele constitutionele know how van een staat en van een samenleving”. Zie: Verslag van oktober 2010 van de Werkgroep ingesteld door het Koninklijk Besluit van 13 mei 2009. Blz. 13.

¹⁸³⁶ Verslag van oktober 2010 van de Werkgroep ingesteld door het Koninklijk Besluit van 13 mei 2009. Blz. 17.

¹⁸³⁷ Verslag van oktober 2010 van de Werkgroep ingesteld door het Koninklijk Besluit van 13 mei 2009. Zie deel 5 van het Verslag. Blz. 109 en volgende.

Wij gaan hierna in op deze weerhouden hervormingsmaatregelen.

Alle levensbeschouwingen beschikken, zoals in de inleiding geschetst, over een representatief orgaan¹⁸³⁸. De wettelijke grondslag varieert in functie van de denominatie.¹⁸³⁹ Het komt deze representatieve organen, in dit voorstel, o.a. toe een performanter personeelsbeleid te voeren en de middelen effectiever en efficiënter in te zetten. Het toekennen van bevoegdheden impliceert immers responsabilisering.

De werkgroep pleit er niet zonder reden voor om de representatieve organen “aansprakelijk te stellen voor problemen die zouden worden vastgesteld inzake personeel (bedienaars en afgevaardigden) en inzake de beheerders (leden van de raad van de kerkfabriek, van het beheerscomité van de moskee, van de raad van bestuur van de protestantse tempels, enz.).”¹⁸⁴⁰

De periodieke herziening van het personeelskader op grond van duidelijke en wettelijk vastgelegde criteria is eveneens essentieel. Hiervoor bleek reeds duidelijk dat de anomalieën die door de *Commissie van Wijzen* werden ontdekt dringend een correctie noodzakelijk maken. Gekoppeld aan een periodieke herziening van het personeelskader van de levensbeschouwingen zou dit moeten toelaten flexibeler in te spelen op de noden en (zeer belangrijk) de kosten onder controle te houden/te krijgen.¹⁸⁴¹

Belangrijke vernieuwing, naast voormelde responsabilisering, is eveneens de aandacht voor een verfijning van enerzijds de criteria voor opname in het overheidsstelsel, als voor wat betreft de verhaalmogelijkheden bij verwerping.

Om de toegang tot het stelsel te sturen wordt vooreerst een systeem van “registratie” voorgesteld. Een levensbeschouwing zou eerst dit stadium doorlopen, om vervolgens (eventueel) toegang te vragen/te krijgen tot de “erkenning”.¹⁸⁴² De voorwaarden voor erkenning en registratie zijn objectief, meetbaar en onderbouwd.

De kandiderende levensbeschouwing moet immers een soort “identiteitsfiche” voorleggen (waaronder - belangrijk - een verklaring waaruit blijkt dat men de huidige rechtsorde zal respecteren en een harmonieus samenleven met andere levensbeschouwing betracht) en onder meer een zekere “anciënniteit” aantonen (minimale aanwezigheid met duurzame werking die toelaat het maatschappelijk nut te verifiëren). De registratie is, zoals de Werkgroep zelf stelt, een “administratieve filter, waardoor levensbeschouwingen officieel geregistreerd worden en een beperkt aantal voordelen kunnen genieten”¹⁸⁴³.

¹⁸³⁸ De term verschijnt pas in de wetgeving in 1974.

¹⁸³⁹ Verslag van oktober 2010 van de Werkgroep ingesteld door het Koninklijk Besluit van 13 mei 2009. Blz. 62.

¹⁸⁴⁰ Verslag van oktober 2010 van de Werkgroep ingesteld door het Koninklijk Besluit van 13 mei 2009. Blz. 65.

¹⁸⁴¹ Ook de uitbouw van de islamitische en boeddhistische gemeenschap (los van andere denominaties die nog kunnen volgen) is zeker niet vreemd aan de hervormingsvoorstellen.

¹⁸⁴² De registratiefase duurt 5 jaar. De (niet opgelegde/oplegbare) “registratie” is duidelijk “strategisch” van aard.

¹⁸⁴³ Verslag van oktober 2010 van de Werkgroep ingesteld door het Koninklijk Besluit van 13 mei 2009. Blz. 44.

Er wordt op deze wijze tegemoetgekomen aan de opmerking dat de erkenning momenteel eerder steunt op een “administratieve praktijk” die allesbehalve transparant is. Ook introduceert men een procedure die, in geval van verwerping, gevolgd moet worden. De criteria voor toegang tot en uitsluiting¹⁸⁴⁴ van overheidssteun worden transparanter en billijker, en vatbaar voor beroep: rechtszekerheid, transparantie en gelijkberechtiging staan centraal.

Een geregistreerde levensbeschouwing kan na vijf jaar de erkenningsprocedure opstarten. Dit verloopt in eerste instantie via de aanmaak van een “aanvraagdossier”.¹⁸⁴⁵ Voor de erkenning is een aanhang van ongeveer 2,5 per 1000 inwoners noodzakelijk.¹⁸⁴⁶ De erkenning wordt door de Werkgroep gezien als een wetgevende akte waardoor een bepaalde levensbeschouwing door zijn inschrijving als begunstigde in de wet van 4 maart 1870 op het tijdelijke der eredienssten van overheidswege wordt gefinancierd en tevens andere voordelen krijgt. Het systeem van registratie en erkenning wordt hierbij gezien als een uitvoering van het samenwerkingsakkoord van 27 mei 2004 tussen de federale overheid, het Vlaams Gewest, het Waalse Gewest en het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest.¹⁸⁴⁷

¹⁸⁴⁴ Zo is er de mogelijkheid om in beroep te gaan bij de Raad van State tegen de beslissing tot weigering of uitsluiting.

¹⁸⁴⁵ Belangrijk hierbij is de nota waarin de levensbeschouwing zijn maatschappelijke relevantie aantoont, zijn inbedding in de maatschappij en zijn positieve bijdrage ertoe aantoont.

¹⁸⁴⁶ Verslag van oktober 2010 van de Werkgroep ingesteld door het Koninklijk Besluit van 13 mei 2009. Blz. 49.

¹⁸⁴⁷ Samenwerkingsakkoord van 2 juli 2008 tot wijziging van het samenwerkingsakkoord van 27 mei 2004 tussen de Federale Overheid, de Duitstalige Gemeenschap, het Vlaamse Gewest, het Waalse Gewest en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest betreffende de erkenning van de eredienssten, de wedden en pensioenen van de bedienaars der eredienssten, de kerkfabrieken en de instellingen belast met het beheer van de temporalieën van de erkende eredienssten. Gepubliceerd in het Belgisch Staatsblad van 23 juli 2008.

Artikel 1. Voor de toepassing van dit akkoord moet worden verstaan onder:

1° - "erkenning van een erediensst": het besluit van de federale overheid waarbij een erediensst wordt erkend.

Deze erkenning omvat de uitwerking van een specifieke federale wetgeving inzake de erkenningscriteria, de vaststelling van de nodige financiële middelen, de aanwijzing door de federale overheid van het representatieve orgaan en de eventuele subsidiëring van de werking van dat orgaan;

2° - "wedden en pensioenen van de bedienaars der eredienssten": overeenkomstig artikel 181, § 1, van de Grondwet, de financiële lasten inzake de vergoedingen, wedden en pensioenen toegekend aan de bedienaars der eredienssten ingeschreven in de begroting volgens het aantal plaatsen, als bepaald door de federale overheid in overleg met de representatieve organen;

3° - "kerkfabrieken": de openbare instellingen belast met het beheer van de temporalieën van de katholieke erediensst, overeenkomstig de territoriale organisatie zoals voorzien in de door de bevoegde gewestelijke wetgever of de wetgever van de Duitstalige Gemeenschap uitgevaardigde organieke regelgeving;

4° - "instellingen belast met het beheer van de temporalieën van de erkende eredienssten": de openbare instellingen belast met het beheer van de temporalieën van de erediensst, overeenkomstig de territoriale organisatie zoals voorzien in de door de bevoegde gewestelijke wetgever of de wetgever van de Duitstalige Gemeenschap uitgevaardigde organieke regelgeving;

5° - "oprichting van een gemeenschap" : het besluit dat het Gewest, of in voorkomend geval de Gewesten, of de Duitstalige Gemeenschap nemen aangaande de door het bevoegde representatieve orgaan ingediende verzoeken tot oprichting van gemeenschappen, tot wijziging van de territoriale grenzen of tot opheffing ervan met betrekking tot door federale overheid erkende eredienssten overeenkomstig de geldende wetgeving van het betrokken Gewest of in voorkomend geval van de betrokken Gewesten, of van de Duitstalige Gemeenschap.

Het stelsel van registratie en erkenning heeft als ander voordeel dat men op deze wijze een invulling geeft aan de 19de eeuwse notie van “ernstige erediensten”.¹⁸⁴⁸ Er moet in deze echter ook aandacht zijn voor een systeem dat buitenlandse geldstromen monitort.

Deze nieuwe (gefaseerde systeem van erkenning) aanpak gaat samen met de organisatie van periodiek wetenschappelijk onderzoek naar de levensbeschouwing van en het praktiseren bij de bevolking¹⁸⁴⁹ en de oprichting van een pluralistisch samengestelde *Hoge Raad voor de Levensbeschouwingen* (die een adviserende bevoegdheid heeft).

Deze “minder subjectieve benadering van de maatschappelijke evoluties”¹⁸⁵⁰ die tot stand kan komen door het uitvoeren van globaal en periodisch wetenschappelijk onderzoek (een voorstel dat reeds in het verslag van de *Commissie van Wijzen* aan bod kwam) kan enkel maar worden bijgetreden. De werkelijke representativiteit van de afzonderlijke levensbeschouwingen op het vlak van levensbeschouwelijke noden, staat immers - geheel terecht - ter discussie.

Onvermijdelijk moet de vraag gesteld naar de aanvaardbaarheid van de spanning tussen het aantal aanhangers van een religie - levensbeschouwing en het budgettaire aandeel. De verwijzing naar de compensatiegedachte (herstelbetaling) voor het verlies van de heffingen en van het patrimonium van de katholieke kerk is, zoals hiervoor geschetst, immers niet vol te houden.

De FOD Justitie betaalt momenteel om en bij de 3200 personen als bedienaar (aalmoezeniers en consulenten niet meegerekend) en om en bij de 330 afgevaardigden van de Centraal Vrijzinnige Raad (moreel consulenten). Op 5 januari 2016 waren er (bezoldigde voltijdse equivalenten, afgekort VTE) 2888 VTE bedienaars voor de Rooms Katholieke Kerk. Voor de protestantse cultus 143,5 VTE, voor de anglicaanse cultus 16 VTE, voor de israëlitische cultus 32,5 VTE, voor de orthodoxe cultus 53,5 VTE en voor de islam in totaal 75 VTE. De vrijzinnigheid telt 331,15 bezoldigde voltijdse equivalenten. In totaal gaat het over 3531 VTE.

Het aantal bedienaren van de rooms - katholieke eredienst (niet in vraag te stellen) wordt nog steeds wordt bepaald op basis van het bevolkingscijfer, daar waar van andere religies dan weer vereist wordt dat zij een reële aanhang zouden opgeven. Resultaat: “bij de toekenning van plaatsen gelden voor iedere levensbeschouwing verschillende aantallen, waarbij noch transparantie, noch inzicht in de motieven en argumenten van de administratie aanwezig zijn, wat dus grenst aan willekeur.”¹⁸⁵¹

¹⁸⁴⁸ Zoals eerder gesteld (Zie bv. de *Universele Rokerskerk*) is dit momenteel een aangelegenheid die door de rechterlijke macht werd afgehandeld. Het staat een levensbeschouwing natuurlijk steeds vrij de beslissing van de Minister van Justitie voor de bevoegde rechtbank aan te vechten.

¹⁸⁴⁹ Om dit te realiseren wordt voorgesteld een systeem in te voeren waarbij, op basis van regelmatig wetenschappelijk onderzoek, gepeild zou worden naar de levensbeschouwelijke praktijk van de bevolking.

¹⁸⁵⁰ Verslag van oktober 2010 van de Werkgroep ingesteld door het Koninklijk Besluit van 13 mei 2009. Blz.23.

¹⁸⁵¹ Verslag van oktober 2010 van de Werkgroep ingesteld door het Koninklijk Besluit van 13 mei 2009. Blz 52.

Vastgesteld wordt dus dat de huidige verdeling van het aantal plaatsen voor bedienaren/afgevaardigden steunt op onderling incoherente kwantitatieve criteria.¹⁸⁵² Men moet de verdeling van de middelen objectiveren. Dit kan inderdaad worden verholpen door diverse gegevens te integreren in de beslissingsprocedure (erkende plaatselijke gemeenschappen, kaderbezetting, input van het orgaan zelf...).

Het overzicht van de Rooms Katholieke Kerk is immers overduidelijk. Gegevens, zoals hiervoor reeds verduidelijkt, over de verhouding tussen voltijdse equivalenten en aantal aanhangers ontbreken. Er is momenteel immers geen controle mogelijk. De belangrijkste uitdaging bestaat erin niet enkel om te komen tot een correcte afstemming tussen de werkelijke noden van de betrokken levensbeschouwelijke groepen en het aantal personen dat hiervoor instaat, maar ook om het systeem op transparante wijze beheersbaar te maken en te houden.

Een volledige inventarisatie van deze personeelspopulatie, onderzoek naar overlappingsen, identificatie van wie de kost draagt en rationalisatie dringt zich dan ook op. Hierbij dient ook aandacht uit te gaan naar de bestaande situatie inzake het verlenen van geestelijke, morele bijstand in de sector van de ziekenhuizen en rust- en verzorgingstehuizen, in de gevangenissen en de arresthuizen, in het leger of op de luchthaven van Zaventem.¹⁸⁵³ Ook hier dringt een inventarisatie van aantallen, administratieve praktijk, regelgeving, financiering en werkelijke noden en bovenal stroomlijning, zich op.

De Raad van State¹⁸⁵⁴ bepaalde in 1962 trouwens dat enkel de bedienaars die noodzakelijk zijn voor de religieuze behoeften van de bevolking recht hebben op een vergoeding. Het meten van de behoeften is "... belangrijk om de rechtvaardigheid van de verdeling van de middelen tussen de erediensten en de georganiseerde vrijzinnigheid te toetsen. Zij zijn ook nodig om in het kader van om het even welk financieringstype eventuele afwijkingen van de huidige verdeling te rechtvaardigen."¹⁸⁵⁵

¹⁸⁵² Voormelde Commissie van Wijzen noteerde dat voor de katholieke eredienst het aantal inwoners van de circoscriptie - onafhankelijk van hun geloof - richtinggevend is, daar waar voor de andere erediensten, het aantal "gelovigen" of "aanhangers" bepalend is. Voor de Centraal Vrijzinnige Raad is geen enkele kwantitatieve band bepaald tussen het (forfaitaire) kader en het aantal "aanhangers". Men kon dan ook niet anders dan vaststellen dat er "thans geen betrouwbare gegevens zijn waarop de bestaande verdeling of een alternatief ervoor kunnen worden gebaseerd". De federale financiering van de bedienaren der erediensten en de afgevaardigden van de Centrale Vrijzinnige Raad. Blz. 103.

¹⁸⁵³ Zo zal elk ziekenhuis de patiënt informeren dat hij/zij de mogelijkheid heeft om contact te hebben met een bedenaar of vertegenwoordiger van zijn/haar godsdienst of met een lekenraadgever. Het Bisdom bij de Krijgsmacht en de Katholieke Aalmoezeniersdienst bij Defensie hebben diverse aalmoezeniers en pastorale medewerkers ter beschikking. Binnen de vrijzinnige gemeenschap is men zowel actief in het kader van de Algemene niet-confessionele (vrijzinnig-humanistische) morele dienstverlening (die georganiseerd is op territoriale basis) als binnen de categoriale niet-confessionele (vrijzinnig humanistische) morele dienstverlening (die georganiseerd is op sectorieële basis). In de gevangenissen zijn bijvoorbeeld ook islamconsulenten, belast met de spirituele zorg van de islamitische gedetineerden. Deze morele bijstand is in vele sectoren het exclusieve werkingsgebied van priesters en/of aalmoezeniers geweest. Voor de andere levensbeschouwingen werd vaak beroep gedaan op vrijwilligers.

¹⁸⁵⁴ Qrva 53 118 Belgische Kamer van volksvertegenwoordigers. Schriftelijke vragen en antwoorden. 24-06-2013. Kamer, 4de zitting van de 53e zittingsperiode. Bulletin nr.: b118 - schriftelijke vraag en antwoord nr.: 0943

¹⁸⁵⁵ De federale financiering van de bedienaren der erediensten en de afgevaardigden van de Centrale Vrijzinnige Raad. Blz. 102.

Zelf stellen wij, om de beheersbaarheid van het systeem te garanderen, de invoering van een gesloten enveloppesysteem voor. Dit wil zeggen dat, in eerste instantie, het bedrag dat de overheid betaalt om de bedienaars van de katholieke, protestantse, anglicaanse, joodse en orthodoxe religie, de islamitische religie en de vertegenwoordigers van de Centrale Vrijzinnige Raad (laïcité), wordt bevroren. De rapporten van de *Commissie van Wijzen* en de *Werkgroep Magits – Christians* wezen reeds op de nood om in te grijpen wilde het systeem niet ontsporen.¹⁸⁵⁶ Finaliteit is over te gaan tot geobjectiveerde budgetverschuivingen (uitbreiding dan wel reductie) in functie van het aantal bedienaren/afgevaardigden en werkelijke noden, binnen deze gesloten enveloppe. Hierbij moet ook aandacht zijn voor reservefondsvorming (mogelijke erkenning nieuwe levensbeschouwingen). Dit proces wordt mede ondersteund door het globaal en periodisch wetenschappelijk onderzoek dat objectieve gegevens aanreikt.

De resultaten van dit onderzoek kunnen daarenboven aanleiding zijn tot een correctie van een getolereerde, voorbijgestreefde, personeelspolitiek¹⁸⁵⁷, zoals deze zich binnen de Rooms - Katholieke Kerk, ongestoord, aan het ontwikkelen is.

Aangezien binnen de Rooms -Katholieke Kerk niet alle betrekkingen zijn “toegekend” (daling van het aantal roepingen) doet deze immers vaker beroep op burgers, nl. parochie-assistenten.¹⁸⁵⁸ Deze parochie-assistenten (burgers als bedienaars van de eredienst) worden benoemd door de kerkelijke overheid zoals voorzien in artikel 21 van de Grondwet en bezoldigd door de Staat volgens artikel 181 § 1 van de Grondwet.

Bij wijze van voorbeeld kan de situatie binnen het aartsbisdom Mechelen-Brussel worden vermeld. Dit bisdom telt in totaal 425 diocesane priesters, 144 priesters uit andere bisdommen, 150 priesters-religieuzen, 92 permanente diakens, 66 parochie-assistenten en 142 pastorale werk(st)ers.¹⁸⁵⁹

Zoals hiervoor reeds aangehaald wordt het “tekort” op het terrein dus mee opgelost door de inschakeling van parochie-assistenten¹⁸⁶⁰. Hiervoor werd duidelijk gemaakt hoe dit

¹⁸⁵⁶ Belangrijk is de poging die werd ondernomen om de financieringskost in kaart te brengen en de toekomstige evolutie – bij heroriëntering van de beschikbare middelen en doorgevoerde correcties – te becijferen. Door de Commissie van Wijzen werden vijf modellen gemaakt. Zie: De federale financiering van de bedienaren der erediensten en de afgevaardigden van de Centrale Vrijzinnige Raad. Blz. 132 en volgende. Gedetailleerde informatie m.b.t. deze modellen is te vinden in bijlage 1 bij dit hoofdstuk. De Commissie heeft eveneens aandacht geschonken aan de structuur van het kader voor de erediensten en de georganiseerde vrijzinnigheid. Zie: De federale financiering van de bedienaren der erediensten en de afgevaardigden van de Centrale Vrijzinnige Raad. Blz. 151. Ook de enveloppefinanciering werd ter sprake gebracht. Zie: De federale financiering van de bedienaren der erediensten en de afgevaardigden van de Centrale Vrijzinnige Raad. Blz. 152

¹⁸⁵⁷ Het klassieke model van de alleenstaande, celibataire levende bedienaar van de eredienst die in de pastorie woont en ook nog inkomsten heeft uit het casueel, dat aan de basis ligt van de verloning is duidelijk achterhaald.

¹⁸⁵⁸ Dit kader staat, zoals blijkt uit regelmatige praktijkstellingen – zie hiervoor - immers los van de werkelijke noden op het terrein; het wordt beschouwd als een verworvenheid.

¹⁸⁵⁹ Dit bisdom telt 645 parochies waarvan 374 in Vlaams-Brabant en Mechelen, 108 in Brussel en 163 in Waals-Brabant.

¹⁸⁶⁰ Een pastoraal werk(st)ers oefent namens de kerk een zogeheten pastorale opdracht uit. Het werkterrein kan een parochie, een school of een (verzorgings)instelling zijn. Vele pastoraal werkers hebben daarnaast een

compromis tot stand kwam en welke kritiek er op dit systeem wordt geuit. De wet van 2 augustus 1974¹⁸⁶¹ werd immers in artikel 26, probleemloos, aangevuld met de nomenclatuur van “parochieassistent”. De hiervoor reeds geschetste grondwettelijk beschermde vrijheid van eredienst en niet-inmenging door de overheid verplicht het de FOD Justitie zicht te onthouden van enige definitie omtrent de inhoud en draagwijdte van deze functie, en dit statuut.¹⁸⁶² In concreto is het de diocesane bisschop die hen benoemt en hun “statuut” vastlegt. Hun sociaal statuut wordt door een gehele reeds artikels geregeld¹⁸⁶³. Andermaal een voorbeeld van ad-hoc politiek waarbij conflicten nooit veraf zijn.¹⁸⁶⁴

Ook binnen vrijzinnige middens (Centrale Vrijzinnige Raad, afgekort CVR) werden eerder hervormingsvoorstellen ontwikkeld.¹⁸⁶⁵ De hebben betrekking op een enveloppefinanciering, een verdeling die rekening houdt met de keuze van de burgers en een grondig herdenken van een belangrijk probleem: de financiering van de werkingskosten en het statuut van het vastgoedvermogen. De gesloten enveloppefinanciering kan via interne herverkaveling - rekening houdende met de keuze, d.w.z. de behoeften van de burger - er de kosten onder controle houden.¹⁸⁶⁶

klassieke arbeidsbetrekking. In bepaalde gevallen worden zij deeltijds of voltijds vrijgesteld en bezoldigd. De parochieassistent(e) is die pastoraal werker, werkzaam in parochieverband. Hij/zij ontvangt een wedde via de FOD Justitie. Zij hebben immers het statuut van bedienaar van de eredienst.

¹⁸⁶¹ Wet betreffende de wedden van de titularissen van sommige openbare ambten, van de bedienaars van de erkende erediensten en van de afgevaardigden van de Centrale Vrijzinnige Raad.

¹⁸⁶² Het is zelfs moeilijk om een juist cijfer uit het informaticasysteem van de FOD Justitie te halen, doordat er zowel voltijdse als halftijdse parochieassistenten werden benoemd, op dezelfde lijst ook onderpastoors voorkomen, en er elke maand bewegingen zijn in benoemingen en ontslagen.

¹⁸⁶³ Artikelen 30 en 30 bis van de wet van 2 augustus 1974 voor haard- en standplaatstoelage, kinderbijslag, kraamgeld, programmatoelage, vakantiegeld, vergoeding wegens begrafeniskosten;

Artikel 7 van de wet van 20 juli 1991 houdende sociale en diverse maatregelen voor de verzekering tegen werkloosheid, ziekteverzekering, moederschapsverzekering;

Artikel 166 van de wet van 26 juni 1992 tot invoering van artikel 1 bis in de wet van 3 juli 1967 voor schadevergoeding voor arbeidsongevallen, ongevallen op de weg naar en van het werk, beroepsziekten;

Artikel 13 van het KB van 20 november 1969 tot uitvoering van de wet van 27 juni 1969 tot herziening van de besluitwet van 28 december 1944 voor verzekering ziekte en invaliditeit.

Wet van 21 juli 1844 voor hun rustpensioen.

¹⁸⁶⁴ Een voorbeeld: canon 533 par 2 van het Kerkelijk Wetboek geeft de parochieassistenten één maand vakantie per jaar, ongeacht leeftijd en anciënniteit.

Codex iuris canonici. Codex van het Canonieke recht.

Boek II. Volk van god. Deel II. Hiërarchische inrichting van de kerk. Afdeling II. Particuliere kerken en groeperingen ervan. Titel III. Interne ordening van particuliere kerken. Hoofdstuk VI. Parochies, pastoors en parochievicarissen. § 2 Tenzij een ernstige reden in de weg staat, is het een pastoor toegestaan elk jaar voor vacantie ten hoogste één maand, aaneengesloten of onderbroken, uit zijn parochie afwezig te zijn; in die vacantietijd zijn niet begrepen de dagen waarop de pastoor eenmaal in het jaar zich wijdt aan geestelijke inkeer; om meer dan een week uit de parochie afwezig te zijn, is de pastoor evenwel gehouden de plaatselijke Ordinaris hiervan op de hoogte te stellen.

¹⁸⁶⁵ S.n. Centrale Vrijzinnige raad. vzw - Conseil central Laïque asbl. Memorandum 2007 van de centrale raad der niet-confessionele levensbeschouwelijke gemeenschappen van België. Memorandum 2007 du conseil central des communautés philosophiques non - confessionnelles de Belgique. CVR/CAL. Brussel. 2007.

¹⁸⁶⁶ De CVR stelde daarom voor om op regelmatige tijdstippen de bevolking te raadplegen. Op basis van deze raadpleging kan de wetgever de verdeelsleutel van de subsidies bepalen die vandaag aan de erediensten en aan de niet-confessionele levensbeschouwing worden toegewezen. Bron: Memorandum Centrale Vrijzinnige Raad wetgevende verkiezingen 2007.

Het werk dat gedaan is, is dus goed. Alleen spijtig dat men maar half werk heeft mogen leveren. Via parlementair initiatief moeten deze dossiers gereactiveerd worden. De concretisering van de voorgestelde wijzigingen via wetgevend werk is mogelijk. Debatten in commissies van het Parlement, zouden ook de aanzet kunnen zijn tot een verderstrekkend debat en een historische hervorming van de wetgeving rond de levensbeschouwingen.

Het schrappen van de financiering zelf schendt trouwens de democratische rechten van de levensbeschouwingen niet, het is geen hinder voor de cultusbeleving, laat staan dat het de vrijheid van de leden van de clerus inperkt. Er zijn trouwens voldoende alternatieven voorhanden. Philippe Van Parijs onderzocht één specifieke formule, nl. deze van de toegewezen belastingheffing en is van oordeel dat het zo is “... qu’en matière de financement des cultes l’introduction en Belgique d’un impôt dédicacé puisse, en corrigeant une grave injustice, contribuer notablement à l’équité, sans nuire aucunement à l’efficacité.”.¹⁸⁶⁷

Naar aanleiding van de besparingsoperatie in Luxemburg werden het vermogen en de activiteiten van de kerk in kaart gebracht.¹⁸⁶⁸ De voorgestelde besparingen konden blijkbaar probleemloos worden opgevangen. Thierry Debels poogde, gebruikmakende van neergelegde en geauditeerde jaarrekeningen bij de balanscentrale van de Nationale Bank van België, een inventaris van de totale activa van de diverse ordes op te stellen. Hij vond rijk gevulde spaarpotten.¹⁸⁶⁹ De 45 grootste abdijen en kloosters in België zouden meer dan een miljard euro aan activa hebben.¹⁸⁷⁰ Kloostergemeenschappen hebben vaak riant commerciële activiteiten ontwikkeld.¹⁸⁷¹

¹⁸⁶⁷ P. Van Parijs. Choisir l’affectation de ses impôts. Est-ce efficace ? Est-ce équitable ? La Revue politique. Bruxelles. N° 4-5. 1999. Blz. 89-103

¹⁸⁶⁸ In een krantenartikel (L’Église catholique tangué mais ne sombre pas. Dans Politique et société. Mis à jour le 22/06/15. Publié le 19/06/15. Le quotidien. www.lequotidien.lu) is te lezen dat o.c. “... les capitaux propres de l’Église s’élèvent à 93,9 millions d’euros, le total de ses actifs à 155,4 millions d’euros. » en dat o.c. « ... la situation financière de l’Église, qui affiche un excédent de 2,62 millions d’euros pour l’année écoulée, est plutôt bonne. » Blijkbaar is men op diverse terreinen actief, immers o.c. « ...Ce chiffre est notamment le fruit des économies réalisées et de l’augmentation du bénéfice du groupe média Saint-Paul et de l’immobilière Maria-Rheinsheim SA». Het patrimonium o.c. « ... se compose essentiellement de terrains et d’immeubles d’une valeur totale de 131 millions – 7,5 millions de moins qu’en 2013, ce qui s’explique par des corrections de valeur ou la vente d’actifs. » De schuldgraad gaat erop vooruit. De schuld daalde, in vergelijking met 2013, met 10 miljoen euro en bedraagt heden nog 45,7 miljoen euro. De mediagroep “Saint Paul” is een belangrijke marktspeeler en is actief op vele terreinen. Deze bezit een krant, tijdschriften, een boekuitgeverij, boekhandels en websites. (Luxemburger Wort, Télécran, AutoMoto, Contacto, wort.lu, mywort.lu, Radio Latina, Myprint, Editions Saint-Paul, Reliure Saint-Paul, régie.lu en Libo).

¹⁸⁶⁹ Koploper bleek het Provinciaal der Broeders van Liefde met 643,4 miljoen euro te zijn. De geldbeleggingen bedragen een duizelingwekkende 118 miljoen euro. De liquide middelen bedragen daarenboven 48,8 miljoen euro. Samen levert dat een erg goed gevulde spaarpot op van 166,8 miljoen euro.

¹⁸⁷⁰ Thierry Debels. Hoe rijk zijn onze abdijen en kloosters echt? S.l. 2012.

¹⁸⁷¹ De trappistenpaters van het klooster in Rochefort hebben hun bier ondergebracht in een naamloze vennootschap, Brasserie des Trappistes de Rochefort. Gedaan met de vzw. “We willen zoals iedereen een belastingsbijdrage betalen”, aldus de paters. Tot voor kort zaten de trappistenbieren nog in een vzw die vrijgesteld was van belastingen. “We willen niet in een situatie zitten waarin we beschuldigd kunnen om belastingen te omzeilen.” Vorig jaar bedroeg de omzet 14,4 miljoen euro, waaruit de brouwers 6,8 miljoen euro winst puurden. Rochefort is een van de elf trappistenbieren wereldwijd. Zes worden in België gebrouwen. Bron: Jan De Schamphelaere. De Tijd. 11/08/2017.

Ook in Nederland leidde het doorknippen van de Zilveren Koorde, eind vorige eeuw, niet tot onoplosbare problemen.¹⁸⁷²

11.2.2. Het grondig herwerken van het systeem van het aan de levensbeschouwingen toegekende vastgoed

Naast de problematiek van erkenning en financiering van de levensbeschouwingen stelt zich ook het vastgoedprobleem. Een betere afstelling van de bevoegdheden dringt zich op. Dit moet ertoe leiden dat ook op het niveau van gewest, gemeenschap, provincie, steden en gemeenten, onbevangen, met aandacht voor *good governance*, dit dossier wordt opengetrokken.

Lange tijd beschouwde de kerkelijke overheid de discussie over o.a. de financiële afspraken¹⁸⁷³ en de tussenkomsten m.b.t. het onderhoud, de restauratie en de herbestemming van het kerkelijke erfgoed als een interne en strikt geregelde aangelegenheid, waarover discussie niet noodzakelijk was. Ook de opdracht van de lokale overheid werd als een “verworvenheid” beschouwd.

Het tanende kerkbezoek, het streven naar een oplossing voor bepaalde “bestuurlijke” aangelegenheden, de vragen naar de financiële houdbaarheid van het systeem voor bijvoorbeeld lokale overheden en het optimaliseren van het gebruik van de aan de kerkelijke overheden ter beschikking gestelde “vastgoedportefeuille” heropenden deze discussie.¹⁸⁷⁴ In 2011 werd door Geert Bourgeois, toenmalig viceminister - president van de Vlaamse Regering en Vlaams minister van Bestuurszaken, Binnenlands Bestuur, Inburgering, Toerisme en Vlaamse Rand reeds een conceptnota *Een toekomst voor de Vlaamse parochiekerk* voorgesteld. Hierna volgde, eind 2011 een omzendbrief.¹⁸⁷⁵ Een Projectbureau “Herbestemming Kerken” begeleidt o.a. de mogelijke her- of nevenbestemming van een kerkgebouw.¹⁸⁷⁶

De religieuze praktijk ebt immers weg. Het aantal “kerkse gelovigen” daalt jaar na jaar en dit vertaalt zich ook in het minder gebruiken van de kerken. En worden ze gebruikt dan zijn ze enkel nog open tijdens de eredienst of een religieuze plechtigheid. Leegstand en verwaarlozing gaan al snel hand in hand en tekenen de leefomgeving. Verkommering van

¹⁸⁷² Wet van 7 december 1983, tot beëindiging van de financiële verhouding tussen Staat en Kerk.

¹⁸⁷³ De Grondwet legt aan de overheid immers uitdrukkelijk de verplichting op om de erkende erediensten (zij die een algemeen maatschappelijk nut hebben) bepaalde steun te verlenen. De wetgever kende vele voordelen toe, o.a. de temporalien.

¹⁸⁷⁴ De aandacht voor de toestand (en de toekomst) van het onroerend goed, zeg maar religieus erfgoed en méér bepaald de kerkgebouwen is groeiende. Getuige daarvan het aantal parlementaire documenten, de vragen en interpellaties binnen het Vlaams Parlement en de studiedagen hieromtrent.

¹⁸⁷⁵ https://lokaalbestuur.vlaanderen.be/sites/default/files/public/thema/strategische_projecten/Herbestemming_kerken/conceptnota_toekomst_parochiekerk.pdf.

¹⁸⁷⁶ Het Projectbureau Herbestemming Kerken. Steden, gemeenten en kerkbesturen kunnen er een beroep doen op begeleiding bij een haalbaarheidsonderzoek voor de gedeeltelijke of volledige herbestemming van een parochiekerk. De projectbegeleider komt ter plaatse met een speciaal hiertoe aangesteld ontwerp bureau. Samen met een lokale projectgroep wordt in vier stappen een budgettair becijferd voorstel uitgewerkt. Er wordt gemikt op een timing van vier à zes maanden om tot conclusies te komen. Ook worden mogelijkheden en afspraken voor het vervolgtraject aangereikt. Zie o.a. www.vlaamsbouwmeester.be/nl/kerken

leegstaande panden, of het nu woningen, kerken of industriële panden zijn, nodigt zwerfvuil uit, is een veiligheidsrisico in en rondom het gebouw, trekt vaak ongenode gasten aan met o.a. vandalisme tot gevolg. Langdurige leegstand heeft ook belangrijke financiële consequenties. De kans op schades neemt immers snel toe. Onderhoudskosten, restauratiekosten lopen recht evenredig op. Verzekeringstechnische aangelegenheden en het risico op het verdwijnen van kunstwerken laten we buiten beschouwing.

Ongeveer een derde van kerken is een beschermd monument. Indien er enig soelaas is voor die kerken die een stedenbouwkundige of cultuurhistorische waarde hebben, dan mag zonder omwegen worden gesteld dat de toestand problematisch is voor vele lokale overheden die op hun grondgebied “gewone” kerken hebben die weinig “gebruikt” worden.

Bijkomend gegeven is dat de lokale overheden (en dus ook de respectieve kerkfabrieken en kerkraden) niet alle op dezelfde wijze geconfronteerd worden met dit probleem. Anders gesteld, bepaalde steden en gemeenten hebben op hun grondgebied meer of minder kerken in verhouding tot hun inwonersaantal. Gemiddeld zijn er (Bron: Vlaams Parlement) vijf tot zes kerkfabrieken per gemeente. In Antwerpen zijn er 69 kerkfabrieken, in Gent telt men er 46. Brugge is niet enkel het Venetië van het Noorden, het is het mini - Vaticaan van het Noorden.

De lokale overheid heeft een (historisch verklaarbare) opdracht te vervullen ingeval van exploitatietekorten van de kerkfabrieken en moet bijdragen aan de investeringen in de gebouwen van de eredienst. Het Vlaams decreet van 7 mei 2004 bepaalt dat de erkende erediensten een beroep kunnen doen op een tussenkomst van de lokale overheid om uitgaven te dekken indien de eigen ontvangsten ontoereikend zijn. De gemeenten staan in voor de betoelaging van de rooms-katholieke kerkfabrieken, de protestantse kerkgemeenten, de anglicaanse kerkfabrieken en de Israëlitische gemeenten. De provincies komen dan op hun beurt tussen in de tekorten van de kathedrale en de orthodoxe kerkfabrieken en van de islamitische gemeenschappen.¹⁸⁷⁷

¹⁸⁷⁷ Artikel 51 van het *Decreet betreffende de materiële organisatie en werking van de erkende erediensten van 7 mei 2004* (Gepubliceerd in het Belgisch Staatsblad op 6 september 2004) bepaalt dat onder meer tot de ontvangsten van de kerkfabriek behoren: “toelagen van de gemeente en gemeenten in kwestie, bestemd om de kosten en uitgaven van de kerkfabriek, zoals vermeld in artikel 52 te dekken in geval van ontoereikende opbrengsten en ontvangsten.” In artikel 78 (kathedrale kerkgemeenschappen), artikel 229 (orthodoxe kerkgemeenschappen) en artikel 272 (islamitische geloofsgemeenschappen), wordt naar de artikelen 51 en 52 verwezen. In artikel 52 worden de kosten en uitgaven die de kerkfabriek moet dragen opgesomd. In concreto gaat het om de bezoldiging van het personeel dat in dienst is van de kerkfabriek en de hieraan inherente uitgaven; de kosten die noodzakelijk zijn voor de uitoefening van de eredienst, onder meer de kosten van de gebouwen en delen van de gebouwen, die bestemd zijn voor de uitoefening van de eredienst, evenals de kosten die inherent zijn aan de organisatie en de werking van de eredienst; 3° de grove herstellingen van de tot de eredienst bestemde gebouwen; de terugbetaling van de aflossingen en intresten van de leningen, aangegaan door de kerkfabriek ter verwerving of renovatie van de aan de kerkfabriek toebehorende of terug geschonken goederen; de bijdrage in de werkingskosten van het centraal kerkbestuur en alle andere uitgaven die verband houden met de aan de kerkfabriek toebehorende of terug geschonken goederen.

Men zou kunnen overwegen over te gaan tot een centralisatie op gewestelijk niveau van deze materie. Een globaal overzicht van de onroerende goederen gebezigd door de levensbeschouwingen en een onderzoek naar de eigendomstitels is noodzakelijk.¹⁸⁷⁸

Een *Intern verzelfstandigd agentschap (afgekort IVA) met rechtspersoonlijkheid*¹⁸⁷⁹ zou belast kunnen worden met deze inventarisatie en met het globale beheer van de materiële middelen noodzakelijk voor de confessionele en niet-confessionele levensbeschouwelijke gemeenschappen. Bij de IVA's, die in een maatschappelijk gevoelige omgeving opereren, is voorzien in de mogelijkheid om een raadgevend comité op te richten. Deze opdracht zou kunnen worden toegevoegd op het takenpakket van de *Hoge Raad voor de Levensbeschouwingen*.

Het beheer van het patrimonium van de bestaande publiekrechtelijke rechtspersonen gaat, in dit voorstel, dus over naar voormelde instelling. Lokale overheden komen niet meer tussen. Onmiddellijk gevolg is de afschaffing van de kerkfabrieken en van de andere publiekrechtelijke instellingen.¹⁸⁸⁰

Dit *agentschap* krijgt dus in concreto als opdracht het onroerend patrimonium te inventariseren¹⁸⁸¹, onderzoek door te voeren naar de nood aan infrastructuur, overleg hieromtrent te organiseren en, waar mogelijk over te gaan tot een bestemmingswijziging (en dus van een rationeler gebruik) van bepaalde gebouwen. In geval van verkoop van overbodig geworden patrimonium kan de inkomst benut worden in het voordeel (renovatie, investering in bepaalde technieken ...) en dus de financiële druk op de overheid helpen lenigen.¹⁸⁸²

Belangrijk is ook dat hierbij voorzien wordt in een financiële en begrotingscontrole op de aanwending van de overheidsgelden, door de betrokken overheid en door controleorganen, in het bijzonder door het Rekenhof, dat alvast over de nodige expertise beschikt. In 2017 heeft het Rekenhof de subsidiëring van Vlaamse kerkgebouwen, centra voor vrijzinnigen en

¹⁸⁷⁸ Hiervoor werd aangegeven hoe, zowel onder Frans en Nederlands bewind en kort na de onafhankelijkheid van België allerlei restitutieplannen liepen.

¹⁸⁷⁹ Dit agentschap functioneert rechtstreeks onder de minister, maar beschikt gezien de opdracht over operationele autonomie.

¹⁸⁸⁰ De CVR stelt voor om een compensatiesysteem te voorzien ten gunste van de provincies (proportionele bijdragen van de gemeenten, overheveling van de belastingen, enz.).

¹⁸⁸¹ Momenteel is wat het onroerend patrimonium betreft het *Centrum voor Religieuze Kunst en Cultuur* vzw (hierna afgekort *CRKC*; een kerkelijke vzw) actief. Het *CRKC*, sinds 2009 erkend door de Vlaamse overheid in het kader van het cultureel - erfgoeddecreet, wil zich profileren als het expertisecentrum voor religieus erfgoed in Vlaanderen en Brussel.

¹⁸⁸² De kerkfabrieken worden momenteel niet verplicht om hun reserves aan te wenden ten einde hun patrimonium te onderhouden. Elke "verarming" van een erediensbestuur heeft onmiddellijk een invloed op het risico dat de lokale overheden moeten bijspringen in de tekorten. Een erediensbestuur moet in principe enkel de opbrengsten van zijn reserves (het zogenaamde *privaat patrimonium*) gebruiken voor het betalen van de exploitatie-uitgaven vooraleer het aan het gemeentebestuur een tussenkomst kan vragen. Het woord opbrengsten slaat op de zogeheten *recurrente inkomsten* en niet de reserve zelf. Achterliggende gedachte was dat de reserves zouden bijdragen aan het verminderen van de gemeentelijke exploitatietoelagen.

crematoria onder de loep gelegd en vastgesteld dat o.a. de regelgeving “voor verbetering vatbaar is.”¹⁸⁸³

Deze denkpiste is het onderzoeken waard. Religieuze en burgerlijke overheden staan immers voor belangrijke uitdagingen. Los van de routinematige onderhouds- en renovatiewerken groeit de vrees, rekening houdende met de leegstand van gebouwen en het ontbreken van een globale visie over de toekomst van dit “gebouwengeheel”, dat het geheel én bestuursmatig én financieel moeilijk te dragen wordt.

Opvallend is de dubbelzinnige houding binnen “cultusmiddens” waarbij men enerzijds elke regeling blijft zien als een inmenging in het recht van erkende erediensten op eerbiediging van hun werking, maar anderzijds probleemloos de samenleving “belast” met de zorg voor o.a. de materiële aspecten van de “levensbeschouwingen” (zolang men geen maatregelen neemt die hun interne organisatie kan aantasten). Een attitudewijziging in deze is noodzakelijk.

Het is echter nog altijd zo dat parochies oprichten, opheffen of deze veranderen, alleen de diocesane Bisschop toekomt, die geen parochies mag oprichten of opheffen of deze in belangrijke mate veranderen, tenzij na de priester raad gehoord te hebben (Can 515 Wetboek van Canoniek Recht).

11.2.3. Eén neutraal pluralistisch onderwijsproject, dat integraal door de overheid wordt ingericht, is een antwoord op de complexe maatschappelijke realiteit van vandaag

Een ander belangrijk dossier is dat van het bestaan van diverse onderwijsnetten in België.

Wij hebben hiervoor aangegeven hoe, na een eerste schoolstrijd eind 19de eeuw en een tweede schoolstrijd midden 20ste eeuw, een wapenstilstand werd getekend. Het Schoolpact (een compromis tussen de belangrijkste politieke families) van 20 november 1958 legde het principe vast van de vrije schoolkeuze - binnen een redelijke afstand van thuis - voor ouders, naargelang hun religieuze en filosofische overtuiging.

In de conclusie van zijn onderzoek naar de schoolkwestie tijdens het interbellum benadrukt J. Tyssens hoe permanent gezocht werd naar conflictbeheersingstechnieken om het politieke systeem te laten functioneren. De “blokkering met wederzijdse toestemming” bleek niet houdbaar en leidde uiteindelijk tot een politiek van geven aan allen zonder iets in te ruilen. De pacificatiedemocratie dupliceerde de instellingen.

¹⁸⁸³ “Het Agentschap Binnenlands Bestuur is goed georganiseerd, maar dient de kwaliteit van zijn controles te verbeteren. Door budgettekorten is een hardnekkige wachtlijst ontstaan.” Zie: Investeringsubsidies voor kerkgebouwen, vrijzinnigencentra en crematoria. Beheer en opvolging door het Agentschap Binnenlands Bestuur. Verslag goedgekeurd in de Nederlandse kamer van het Rekenhof op 11 oktober 2017. Vlaams Parlement. 37-B (2017-2018) – Nr. 1

In wezen was dit pact een delicate evenwichtsoefening tussen het recht van de staat om (officiële) scholen op te richten en de verplichting tot het betoelagen met publieke gelden van het vrij onderwijs. De wet regelde essentiële zaken zoals het bestaansrecht van officiële en vrije scholen, de keuzevrijheid van ouders voor een officiële of een vrije school, de financiering van het vrij onderwijs en het levensbeschouwelijk onderricht.¹⁸⁸⁴ In de 20ste eeuw zou de overheid het officiële onderwijs definitief marginaliseren.

Een belangrijke vaststelling is dat bij de grondwetswijziging van 1988 één zin van artikel 17 is verdwenen: “Het openbaar onderwijs, op 's Lands kosten gegeven, wordt eveneens bij de wet geregeld.” Dit werd door de christendemocraten steeds zo geïnterpreteerd dat het officieel onderwijs een suppletief karakter had.¹⁸⁸⁵

Vlaanderen blijft de voorkeur geven aan dit ontdubbelde onderwijssysteem waarvan de kosten voor beide netten bij de overheid, dit is de burger, terechtkomen.

Deze historische erfenis is niet langer te verantwoorden is. Zoals J.-P. Schreiber stelt “la collectivité est ainsi contrainte de financer des doubles emplois, en termes d’infrastructures, d’équipements et de personnel.”¹⁸⁸⁶ In concreto komt dit o.m. neer op een onbestaande personeelsmobiliteit, op het ontdubbelen van studierichtingen, op het verzaken van de voordelen van schaalvergroting en rationalisatie.

Fundamenteel is de kritiek dat men op deze wijze het katholiek onderwijs “un statut quasi public au réseau public” geeft, waardoor deze een “service public fonctionnel” wordt, zonder echter te moeten voldoen aan de eisen van een openbare dienst.

Het katholiek onderwijsnetwerk bezet de markt. Op de derde schooldag van september 2017 waren in het katholiek gewoon en buitengewoon basis- en secundair onderwijs 742.161 leerlingen ingeschreven.¹⁸⁸⁷ Het Gemeenschapsonderwijs telt (basis en secundair onderwijs) 658 instellingen; het privaatrechtelijk onderwijs 2.355 instellingen; provincies 37 instellingen en Gemeenten 607 instellingen. De Vlaamse Gemeenschap en intercommunale hebben 4 onderwijsinstellingen. Het privaatrechtelijk onderwijs heeft dus 62 % van de basisscholen (kleuter en/of lager) en 70 % van de secundaire scholen.¹⁸⁸⁸ 159.210 voltijdse equivalenten of 185.473 personen (alle onderwijsniveaus; uitgezonderd universiteiten) zijn er tewerkgesteld.

Het gaat hier duidelijk om een zich succesvol verzelfstandigend systeem dat er in de loop der eeuwen in slaagde om de financiering op het vlak van personeel, materiaal, materieel en

¹⁸⁸⁴ Leerlingen in het officieel onderwijs moeten kunnen kiezen uit een van de godsdiensten of het vak niet-confessionele zedenleer. Vrijstelling of de keuze voor een alternatief is heden eveneens mogelijk.

¹⁸⁸⁵ J.- P. Schreiber. *La Belgique, État laïque ... ou presque*. Blz. 69

¹⁸⁸⁶ J.- P. Schreiber. *La Belgique, État laïque ... ou presque*. Blz. 68

¹⁸⁸⁷ Er zijn circa 75.000 cursisten in de centra voor volwassenenonderwijs. Het aantal studenten uit het hoger onderwijs bedroeg vorig academiejaar ruim 120.000 studenten. Meer dan 100.000 mensen werken in katholieke onderwijsinstellingen.

¹⁸⁸⁸ S.N. *Vlaams onderwijs in cijfers*. Departement Onderwijs en Vorming. Brussel. 2016. De publicatie geeft via tabellen en grafieken per onderwijsniveau de basisgegevens over het Vlaams onderwijs voor het school- en academiejaar 2015-2016.

infrastructuur zo aan te passen dat het, met overheidsgelden, het door de overheid gegarandeerde neutrale net in de hoek zet. Dit is het resultaat van de verregaande compromispolitiek. Heel wat ouders, schooldirecteurs, leerlingen stellen dit segregatiesysteem in vraag.

Zowel de leerlingenpopulatie als de onderwijspopulatie wijzigt echter en dit laatste daagt zelfs het katholieke onderwijsnet uit. Wij hebben dit reeds aangegeven. In de periode 2008-2015 werd aan de Faculteit Theologie en Religiewetenschappen van de KU Leuven onderzoek gevoerd bij meer dan 23.000 respondenten (kinderen, jongeren en volwassenen).¹⁸⁸⁹ Centraal stond de vraag of de katholieke identiteit voor de school een prioritair aandachtspunt en, indien ja, op welke manier dit concreet vorm krijgen kan op pedagogisch en bestuurlijk vlak. De resultaten, die wij hebben aangehaald, geven een duidelijk beeld van de huidige toestand en de toekomstperspectieven van het katholiek onderwijs.¹⁸⁹⁰

Wij stellen dan ook de vraag of het nog wel katholieke leerkrachten zijn die katholiek onderwijs (en dito waardenoverdracht) in katholieke scholen aan katholieke kinderen verstrekken.

Moet - samen met Schreiber - niet de vraag worden gesteld of het niet langer betoelagen van een separaat vrij onderwijs nog wel taboe is. Moet dus in het licht van de recente sociaal – culturele en meer in het bijzonder levensbeschouwelijke verschuivingen, de onwrikbaar geachte historische verworvenheden en constitutionele verankering waardoor de erkende levensbeschouwingen onderwijs mogen organiseren niet eens herbekeken worden? Is het aanvaardbaar dat de overheid instellingen en cursussen betoelaagt waar het geen controlerecht op heeft?

Binnen diverse middens groeit, zoals gesteld, de kritiek op het bestaande systeem van separate onderwijsnetten: "De opsplitsing tussen onderwijsnetten is anno 2016 niet meer verdedigbaar. Ze kost onnodig veel geld, impliceert een massale geldtransfer naar organisaties en vzw's die tot doel hebben jongeren te indoctrineren met een specifieke religie. Het is totaal inefficiënt, belet het investeren in kwaliteit van het onderwijs en in leerkrachten en is tenslotte een regelrechte aanfluiting van het begrip scheiding kerk en staat."¹⁸⁹¹

Medio 2016 stelde Raymonda Verdyck, afgevaardigd bestuurder GO! (het gemeenschapsonderwijs), in een opiniestuk¹⁸⁹², naar aanleiding van de gesprekken binnen het Katholiek Onderwijs Vlaanderen omtrent de identiteit van dit onderwijs, of de

¹⁸⁸⁹ Dit werk bouwt bevat de resultaten van een eerder doorgevoerd onderzoek (tussen 2008 en 2014) naar de identiteit van het katholiek onderwijs in Vlaanderen en de resultaten van een nieuw onderzoek uitgevoerd tijdens de periode 2014-2015.

¹⁸⁹⁰ Uit het onderzoek bleek trouwens dat 67,5% van de leerlingen het liefst zou hebben dat de katholieke school haar katholieke identiteit loslaat. Reconfessionalisering wordt zwaar verworpen door de leerlingen. De recontextualisering kan de leerlingen evenmin bekoren. De positieve score op kleurrijke en zelfs kleurloze school stijgt met de leeftijd van de leerlingen. Er is een sluipende secularisering.

¹⁸⁹¹ Mario van Essche. Naar een betere samenwerking tussen de georganiseerde vrijzinnigheid en het vak NCZ. N.a.v. de interactieve studiedag "Blijf bij de les" over het vak niet-confessionele zedenleer (NCZ). Georganiseerd in het kader van 45 jaar deMens.nu Te Antwerpen.

¹⁸⁹² Opinie. Waarom niet één onderwijsnet?. Raymonda Verdyck. VRT NWS. 4 mei 2016.

versnippering die het Vlaamse onderwijslandschap, met verschillende netten die naast elkaar bestaan, niet dringend aan herziening toe is.

Zij noteerde dat het katholieke onderwijs in bepaalde gevallen aansluiting vond met het pedagogisch project waar het GO! al jarenlang aan werkt. Voor haar was het duidelijk: "Als het katholiek onderwijs meer aansluit bij de doelstellingen van het gemeenschapsonderwijs, waarom kiezen we dan niet voor één onderwijsnet?" Een open onderwijslandschap betekende voor haar echter ook dat het katholiek onderwijs de vrees, de eigen identiteit verder te zien verwateren, diende te overwinnen. Het katholieke onderwijs zat, volgens haar, als het ware gekneld tussen de nood aan openheid en het bewaren van de eigen identiteit. Indien, onder druk van maatschappelijke evoluties, het katholiek onderwijs de kaart van de openheid wilde trekken en dus in de richting van het pedagogisch project van het GO! opschuift, stelde zich onvermijdelijk de vraag naar de actuele betekenis van "... de vrijheid van onderwijs waar ze (het katholiek onderwijs) zo hard op hamert."

De spanningen en de territoriumdrift van de verzuilde netten waren voor haar voorbijgestreefd. De vrijheid kwam er in competitie met dat waar het eigenlijk om zou moeten gaan: "Onze core business is om kinderen en jongeren te vormen tot burgers in deze samenleving, tot zelfbewuste individuen die over de nodige bagage beschikken om het leven verder aan te gaan."

Het recente maatschappelijk debat over de eindtermen maakt duidelijk dat ook zelfs het streven naar éénvormigheid omtrent de minimumdoelen die de overheid aan leerlingen (en dus de facto de netten) wil opleggen over wat ze moeten kennen, kunnen en begrijpen, geen evidente zaak is.

Eind 2015 liet Minister van Onderwijs Hilde Crevits weten dat zij een maatschappelijk debat over de eindtermen wilde lanceren, zijnde een debat over de inhoud van het onderwijs in de toekomst. Begin februari 2016¹⁸⁹³ volgde de start van de *50 dagen van het Onderwijs*, even later, in elke provincie, *De Nacht van het Onderwijs*. Gedachtenwisselingen met scholieren, gesprekken met onderwijsverstrekkers en hoorzittingen dienden ideeën aan te leveren. Een groot *Onderwijsfestival* in het Vlaams Parlement en workshops dienden het parlementaire werk te voeden.

Dat niet alle violen gelijkgestemd waren zou herhaaldelijk te horen zijn tijdens de debatten. Eind 2017 leek het alsof het gehele dossier *on hold* zou worden gezet. Onder meer het probleem van het "leggen van de lat op gelijke hoogte" bleek een struikelblok. Bepaalde politici verweten de koepels een soort vaagheid te cultiveren om de eindtermen *à la carte* uit te hollen.¹⁸⁹⁴

Het katholiek onderwijs benadrukte de centrale rol van de onderwijsverstrekkers, zijnde onderwijsinstellingen en leerkrachten, waar deskundigheid, professionalisme en realiteitszin, borg stonden voor een correcte invulling van dat waar het om zou moeten gaan: "In een context van beperkte tijd en middelen zullen we moeten prioriteren en inzetten op het grondig behandelen van de echte kerndoelen. Een te groot aantal kerndoelen schaadt de diepgang van het geboden onderwijs. "en "Het is de plicht van scholen om niet uitsluitend de samenleving tot maatstaf der dingen te maken. Het belang van jonge mensen voor ogen houden, impliceert onvermijdelijk een kritische en nuttige houding t.a.v. de samenleving. Dat

¹⁸⁹³ De gehele operatie kreeg de naam *Van LeRensbelang*.

¹⁸⁹⁴ Artikel. Crevits en onderwijskoepels duidelijk na "ongerustheid" nieuwe eindtermen: "De lat zal niet lager liggen". Zico Saerens. VRT NWS. 23 mei 2017.

is precies ook de reden is waarom de grondwettelijke vrijheid van onderwijs binnen ons Vlaams onderwijslandschap zo'n centrale plaats inneemt."

Deze vrijheid van onderwijs, dit kunnen werken zonder externe druk, werd als vitaal gezien.¹⁸⁹⁵ Het komt, in die visie, de onderwijsinstelling immers zelf toe doelen te integreren.¹⁸⁹⁶ In een artikel in de krant De Standaard verduidelijkte Lieven Boeve, directeur-generaal van Katholiek Onderwijs Vlaanderen, waar het hem om ging: binnen Katholiek Onderwijs Vlaanderen wordt de gehele operatie ervaren als een te verregaande overheidsbemoediging. Lieven Boeve vreesde dat men de katholieke koepel de vrijheid zou ontnemen om eigen accenten te leggen.¹⁸⁹⁷

Begin 2018 keurde men het kader voor de nieuwe eindtermen goed. Eindtermen voor levensbeschouwelijke vakken komen er niet. Deze worden in strijd geacht met het grondwettelijke principe van de vrijheid van onderwijs. Medio 2018 waren er trouwens nog vragen om uitleg over de werking van de ontwikkelcommissies voor de eindtermen.¹⁸⁹⁸

Ook Lieven Bouve leek uiteindelijk tevreden, maar liet niet na er aan toe te voegen dat "Dit zijn de minimumdoelstellingen voor het onderwijs, het is belangrijk dat die vastliggen. Maar de leerplannen zijn voor ons nog belangrijker". De eindtermen moeten wel volledig overgenomen worden in de leerplannen, "maar wij hebben de vrijheid en ruimte om daar eigen accenten aan toe te voegen."¹⁸⁹⁹

Ook Sylvain Peeters,¹⁹⁰⁰ toenmalig voorzitter en woordvoerder van Demens.nu, de koepelorganisatie in Vlaanderen voor vrijzinnig - humanisten, pleitte expliciet voor het doorbreken van deze balkanisering. Meer nog "... scheiding van religie en overheid of school en kerk kan maar echt werken als de vrijheid van onderwijs niet gekoppeld wordt aan een verplichte subsidiëring van de vrije scholen." Voor Sylvain Peeters zou "Eén officieel net (zou) een goede zaak zijn voor de financiering van het onderwijs en voor de interlevensbeschouwelijke samenwerking."¹⁹⁰¹

Het via het Schoolpact bereikte compromis creëerde een pedagogische verzuiling via de hiervoor verduidelijkte separate onderwijsnetten. De grondwettelijke verankering zorgt ervoor dat elke onderbouwde discussie omtrent de wenselijkheid van het bestendigen van dit

¹⁸⁹⁵ Document. Een nieuw maatschappelijk debat over eindtermen. De stem van het onderwijsveld laten horen. Katholiek Onderwijs Vlaanderen. Stafdienst directeur -generaal. 24 februari 2016.

¹⁸⁹⁶ Het gaat op school om het geheel van de vorming (leerplandoelen met daarin de eindtermen, het schooleigen opvoedingsproject, enz.) en die gaat een eind verder dan wat louter in eindtermen te vatten is. Daarom kunnen eindtermen niet tegenstelbaar zijn voor individuele leerlingen. De persoonsvorming vertrekt vanuit het vormingsconcept van de school. Haalbare, niet overladen leerplannen moeten toelaten het leren van iedere individuele leerling te optimaliseren. Zie Document. Een nieuw maatschappelijk debat over eindtermen. De stem van het onderwijsveld laten horen. Blz. 4

¹⁸⁹⁷ Artikel. Spijtig dat het schooljaar start met spierballengerol. De N-VA en de grote baas van het Katholiek Onderwijs staan neus aan neus. Minister van Onderwijs Hilde Crevits is niet eens zo verbaasd. De Standaard. 30 augustus 2017.

¹⁸⁹⁸ Vraag om uitleg over de werking van de ontwikkelcommissies voor de eindtermen van Koen Daniëls aan minister Hilde Crevits. Vraag om uitleg 2270 (2017-2018). Vergadering Commissie voor Onderwijs. Vlaams Parlement.

¹⁸⁹⁹ Artikel. Geldzaken en EHBO in eindtermen. De Standaard. 14 juli 2018.

¹⁹⁰⁰ Zie: www.demens.nu/2016/02/26/lezersbrief-grondig-debat-is-noodzakelijk/

¹⁹⁰¹ Zie: www.demens.nu/2016/04/29/onderwijs-is-geen-markt-zieltjes-winnen-om-centjes-binnen-te-halen/

systeem – verwijzende naar de grondig gewijzigde maatschappelijke context - op ramkoers komt te liggen met de constitutionele bepaling zoals verankerd in artikel 24 van de Grondwet.

Een eengemaakt onderwijslandschap, met de overheid als unieke toezichthouder, is momenteel niet aan de orde, laat staan dat er bereidheid is om hieromtrent grondige gesprekken aan te gaan. Het consensusmodel, kind van het interbellum, waarbij levensbeschouwelijke aangelegenheden niet langer strijdpunt, maar pasmunt werden¹⁹⁰², is echter voorbijgestreefd door de feiten. Het komt de overheid toe te streven naar de uitbouw van één kwaliteitsvol, voor ieder toegankelijk, onderwijsnet.

En wie uiteindelijk toch nog vrij onderwijs wenst, moet weten dat dit dan een privaat initiatief is, dat met private middelen moet worden gefinancierd en dat, wil het officiële getuigschriften afleveren, aan algemene kwaliteitsnormen, getoetst door de overheid, moet voldoen. Aan de inspectiediensten komt het dan toe aandacht te hebben, niet enkel voor het officiële onderwijscurriculum, maar eveneens oog te hebben voor het “verborgen” leerplan, zijnde de ongeschreven waarden en normen die worden gehanteerd, de sfeer die de school kenmerkt of de boodschap die de leerling impliciet of expliciet meekrijgt. Vermeden moet worden dat dit type scholen uiteindelijk voor een soort apartheid gaat zorgen, waarbij integratie op de helling komt te staan.

In Nederland wordt - niet onterecht - gevreesd dat bv. moslimscholen wel eens een soort “handhavingpedagogiek” gaan hanteren, die uiteindelijk resulteert in een eilandmentaliteit.¹⁹⁰³ Naar aanleiding van de perikelen omtrent de oprichting van een islamitische basisschool te Mechelen werd, begin dit jaar, aan Vlaams minister van Onderwijs Hilde Crevits (CD&V) trouwens de vraag gesteld hoe ze tegenover de oprichting van een islamitische school stond.¹⁹⁰⁴ In een mededeling liet de minister weten “... dat er erkenningsvoorwaarden zijn, zoals het Nederlands als onderwijstaal en het naleven van de eindtermen.” Helemaal genegen leek ze het project dan weer niet “... het is beter dat alle scholen de deuren openzetten voor alle ouders en alle kinderen die dit wensen.”¹⁹⁰⁵ De financiering zelf van dit project bleek problematisch. Het gerecht liet beslag leggen op het ingezamelde geld nadat het vermoeden gerezen was dat een crimineel een aanzienlijk bedrag zou hebben gestort.¹⁹⁰⁶

¹⁹⁰² J. Tyssens. Strijdpunt of pasmunt. Levensbeschouwelijk links en de schoolkwestie. Blz. 360

¹⁹⁰³ Julien Borremans. Een moslimschool? Goed, maar... Een moslimschool in Vorst. Vrije tribune. Doorbraak. 13 september 2017. Zie doorbraak.be/een-moslimschool-goed-maar/ en Rik Kuiper. Islamitische school Amsterdam: niet gewenst, toch gekomen. De Volkskrant. 5 september 2017. Zie www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/islamitische-school-amsterdam-niet-gewenst-toch-gekomen~b8cc7fef/

¹⁹⁰⁴ De eerste basisschool; een gelijkaardig initiatief bestaat te Genk, maar dan voor het middelbaar onderwijs.

¹⁹⁰⁵ Stijn Cools. Islamitische school wil Mechelen overtuigen. De bezielers van de eerste islamitische basisschool van Vlaanderen willen de negatieve perceptie keren. Mechels schepen van Onderwijs Marc Hendrickx (N-VA) ligt dwars. 18 juni 2018. Zie www.hildecrevits.be/nl/islamitische-basisschool-wil-Mechelen-overtuigen

¹⁹⁰⁶ “Politie en gerecht beschikken over informatie dat Marokkaanse criminelen aanzienlijke bedragen hebben geïnvesteerd in de islamitische basisschool die in Mechelen zou worden opgestart. De Antwerpse cocaïnehandelaar Othman El B. zou ruim 100.000 euro in het schoolproject hebben gepompt. ” in Gazet van Antwerpen. 15 januari 2016. Zie www.gva.be/cnt/dmf20160114_02068828/drugsbaron-sponsort-Mechelse-moslimschool

Deze discussie wordt onder meer gekoppeld aan het aan gang zijnde debat omtrent de levensbeschouwelijke vakken. De last hiervan wordt enkel door het officieel onderwijs gedragen. Ook hier wordt onmiddellijk geschermd met de grondwettelijke bepaling die stelt dat enkel officiële scholen alle erkende levensbeschouwingen moeten aanbieden.

Dat het trouwens anders kan bewijzen enkele buitenlandse voorbeelden. In Nederland noemt het adviesvoorstel van het Platform Onderwijs 2032 religie bijvoorbeeld niet langer als vakgebied, maar onderstreept het integendeel het belang van onderwijs over en vorming in waarden, burgerschap en levensovertuiging. In het Groothertogdom Luxemburg werd begin 2015 een akkoord gesloten tussen de Luxemburgse overheid en de katholieke kerk over de invoering van een “cours commun d’éducation aux valeurs”. Deze nieuwe cursus heet “Vie et société”. In een officiële mededeling wordt gesteld dat deze “remplacera l’instruction religieuse et la formation morale et sociale à partir de la rentrée scolaire 2016-2017 à l’enseignement secondaire et à partir de la rentrée 2017-2018 à l’enseignement fondamental.”.¹⁹⁰⁷ ¹⁹⁰⁸ In Franstalig België zijn hervormingen in het lager en middelbaar onderwijs lopende. In Vlaanderen circuleren eveneens allerlei voorstellen.

Het inrichten van levensbeschouwelijke vakken moet, in ons voorstel, worden weggewerkt en vervangen door een door iedereen te volgen vak over alle levensbeschouwingen, filosofie en burgerschap. Wij zijn hierbij reeds ingegaan op het voorstel van professor Stouthuysen, die een onderwijs bepleit dat mensen voorbereidt op een leven in een levensbeschouwelijk plurale samenleving.

11.2.4. Een assertief optreden van de wetgever op het vlak van de bewaking van fundamentele grondrechten via het inlassen van een voorverklaring aan de Grondwet en de explicitering van enkele constitutionele garanties met aandacht voor misbruik van deze grondrechten

Dit is een uitdaging die zeker een respons verdient. België is een lekenstaat in die zin dat de overheid borg staat voor een aantal essentiële vrijheden, waaronder de religieuze vrijheid. De Belgische wetgever staat ook garant voor non-discriminatie. Er moet echter worden vastgesteld dat het systeem onder druk komt te staan.

De verwording werd door ons geschetst. In 1859 wees Jules Bara erop dat onze Grondwet in een totale scheiding van kerk en staat voorziet, op twee uitzonderingen na, nl. de voorrang van het burgerlijk huwelijk op het kerkelijk huwelijk, een van de 7 sacramenten, en de bezoldiging van de individuele leden van de clerus. Alle andere gunsten moeten worden beschouwd als inbreuken op de fundamentele overeenkomst.¹⁹⁰⁹

¹⁹⁰⁷ Ministère de l’Éducation nationale, de l’Enfance et de la Jeunesse. Rahmenlehrplan für das FachLeben und Gesellschaft/Vie et Société Der Lehrplan gilt schulformübergreifend für alle Sekundar-Schulformen, enseignement secondaire (ES) und enseignement secondaire technique (EST) in Luxemburg.

¹⁹⁰⁸ Zie: A. Vannieuwenburg. Belangrijke conventie tussen het Groothertogdom Luxemburg en de religieuze gemeenschappen. www.demens.nu/.../nieuws-GH_Luxemburg-Scheiding_Kerk_en_Staat_15-09-14.pdf

¹⁹⁰⁹ E. Witte (e.a.). Nieuwe geschiedenis van België. Deel I. Blz. 275

Zoals Schreiber stelt "S'il existe quelques velléités, depuis quelques années, d'inscrire explicitement la laïcité dans la Constitution, ce ne sont donc pas tant les termes de la loi fondamentale qu'il faudrait modifier ..., mais plutôt leur interprétation. Parce qu'il existe bel et bien une laïcité belge, juridique et sociétale, qui souffre en réalité surtout des distorsions qui lui ont été progressivement imposées." ¹⁹¹⁰

Onze samenleving evolueerde ondertussen echter ook tot een open samenleving, zwanger van diversiteit en meer bepaald gekenmerkt door religieuze diversiteit. Deze diversiteit aan overtuigingen blijkt niet vrij van ongemakken. Problemen met betrekking tot gescheiden zwemmen, de discussies omtrent de zogeheten redelijke aanpassing op de werkvloer, problemen op de onderwijsvloer, het niet aanvaarden van het gezag van vrouwelijke leidinggevenden, de discussie omtrent het neutraliteitsbeginsel met betrekking tot de beampten en aangestelden van de overheden, het hoofddoekverbod in onderwijsinstellingen, de religieus geïnspireerde uitzonderingen op richtlijnen m.b.t. onverdoofd slachten ... de rechter wordt meer en meer geconfronteerd met dergelijke dossiers. Tegenstrijdige standpunten volgen elkaar soms op. Bij wijze van voorbeeld kan worden verwezen naar onderwijsinstellingen van de stad Gent waar eerst wel en nadien geen nieuw reglement dat scholen zou verplichten om het religieuze symbool toe te laten, tenzij ze een verbod kunnen argumenteren, werd ingevoerd. Het reglement werd ingetrokken na o.a. felle kritiek van meerderheidspartij Open VLD. ¹⁹¹¹

Dit debat woedt al geruime tijd in diverse West – Europese landen. Hoe kan, mag, moet bv. de Franse staat omgaan met nieuwe maatschappelijke uitdagingen. Hoe de "laïcité" behouden. Deze vragen vormden het voorwerp van het gevoerde onderzoek door de "*Commission de réflexion sur l'application du principe de la laïcité dans la République*" (de zogeheten *Commission Stasi*) en het door hen naar buiten gebrachte "Rapport au Président de la République" van 11 december 2003. ¹⁹¹²

Johan Op De Beeck pleit voor een nieuw "democratisch patriottisme" (niet te verwarren met nationalisme of chauvinisme). Hij ziet dit als een noodzakelijke voorwaarde voor het voortbestaan van de vrije samenleving en de democratie. Burgers moeten zich identificeren met hun instellingen en de waarden waarvoor deze staan. Het gaat hem om "... een loyauteit ten aanzien van de constitutionele waarden en organen van de vrije samenleving." ¹⁹¹³ En hierbij mag niet worden geschuwd uit te leggen waarom de scheiding van kerk en staat een

¹⁹¹⁰ J.- P. Schreiber. La Belgique, État laïque ... ou presque. Blz. 9

¹⁹¹¹ www.demorgen.be/politiek/gent-trekt-algemene-toelating-voor-hoofddoeken-op-school-weer-in-na-felle-kritiek-b8ecfc93/

¹⁹¹² Deze "commission" was zéér evenwichtig en zéér deskundig samengesteld: Arkoun, Debray, Kepel en Touraine maakten er deel van uit. De conclusie van de "commission" was duidelijk: "La loi du 9 décembre 1905 a affirmé la séparation de l'Eglise et de l'Etat. La question laïque ne se pose plus aujourd'hui dans les mêmes termes. En un siècle la société française est devenue sous l'effet de l'immigration diverse sur le plan spirituel et religieux. L'enjeu est aujourd'hui de ménager leur place à de nouvelles religions tout en réussissant l'intégration et en luttant contre les instrumentalisation politico-religieuses. Il s'agit de concilier l'unité nationale et le respect de la diversité." In : Commission de réflexion sur l'application du principe de laïcité dans la République : rapport au Président de la République". Blz. 64 Zie : <http://www.ladocumentationfrancaise.fr/rapports-publics/034000725/index.shtml>

¹⁹¹³ J. Op De Beeck. Het verlies van België. Blz. 443

leidend beginsel is “Omdat we moeten vermijden dat religie, indien ze met staats-, juridische of politieke macht bekleed wordt en haar intrede doet in de regulering van de publieke sfeer, tot sociale druk, discriminatie, uitsluiting en zelfs geweld zou leiden jegens eenieder die anders denkt, zoals ten overvloede aangetoond wordt in onze eigen geschiedenis en in hedendaagse culturen waar geen scheiding is (was) tussen godsdienst en staat.”¹⁹¹⁴

Een van de uitdagingen bestaat er dus in om, zoals hoogleraar Paul Cliteur stelt, religieuze groeperingen in onze diverser wordende samenleving, in de democratische rechtsstaat te integreren en aan te tonen dat iedereen belang heeft bij een seculiere samenleving.¹⁹¹⁵ Zijn voorkeur voor de religieus neutrale staat, de seculiere samenleving, vloeit voort uit een verkenning van de bestaande modellen om zich ten aanzien van religie te verhouden.¹⁹¹⁶ Hier wordt het concept neutraliteit geïnterpreteerd als een model waar men noch voor, noch tegen godsdienst is. Godsdienst krijgt er geen officiële status, het religieuze wordt er niet betoelaagd. De neutrale staat is wel een religieus neutrale staat, doch geen politiek neutrale staat. De democratische beginselen worden niet aangepast aan een religie, de religie moet zich aanpassen aan de democratische staat. Niet - religieuze argumenten dienen aangevoerd om het politieke debat te voeren.

Voormelde *Commission Stasi* zag een belangrijke rol weggelegd voor de Franse overheid en de republikeinse laïcité “... parce qu’elle permet d’assurer une vie commune, (elle) prend une nouvelle actualité. Le vivre ensemble est désormais au premier plan.”.¹⁹¹⁷

Dit wordt ook onderstreept Jean-Philippe Schreiber die stelt dat wanneer “... la société se diversifie de plus en plus, par le dynamisme de son pluralisme culturel ...” er gewaakt moet worden over “... un traitement non discriminatoire des convictions des uns et des autres ...” en men hierbij niets anders kan dan “... sanctuariser l’espace public ... et assurer plus que jamais la promotion du bien commun.”.¹⁹¹⁸

Johan Op de Beeck waarschuwt voor een soort “tolerante onverschilligheid” die dringend een halt moet worden toegeroepen: de Verlichting, de Aufklärung is immers geen afgesloten project: “De moderniteit is onvoldoende gerealiseerd en haar idealen zijn onvoldoende uitgediept.”¹⁹¹⁹ Jean-Philippe Schreiber benadrukt dan ook dat “La Belgique ne doit pas hésiter aujourd’hui à aller au terme de son processus de modernisation.”.¹⁹²⁰ Dit lekenkarakter moet herinnerd worden en de in onze Grondwet principieel ingeschreven

¹⁹¹⁴ J. Op De Beeck. Het verlies van België. Blz. 444

¹⁹¹⁵ S. Vellenga (e.a.). Mist in de polder: zicht op ontwikkelingen omtrent de islam in Nederland. Aksant. Amsterdam. 2009. Blz. 117 – 131; zie ook: P. Cliteur. State and religion against the backdrop of religious radicalism. International Journal of Constitutional Law. Volume 10. Issue 1. 1 January 2012. Pages 127–152, <https://doi.org/10.1093/icon/mor070>

¹⁹¹⁶ Deze modellen (het politiek atheïsme, de theocratie, de gematigde staatsgodsdienst, de multiculturalistische benadering en de religieus neutrale staat) worden allen in tijd- en ruimte gesitueerd en op hun voor- en nadelen getoetst.

¹⁹¹⁷ In : Commission de réflexion sur l’application du principe de laïcité dans la République : rapport au Président de la République”. Blz. 64

¹⁹¹⁸ J.- P. Schreiber. La Belgique, État laïque ... ou presque. Blz. 152

¹⁹¹⁹ J. Op De Beeck. Het verlies van België. Blz. 443

¹⁹²⁰ J.- P. Schreiber. La Belgique, État laïque ... ou presque. Blz. 152

garanties moeten gereactiveerd worden. De overheid dient in deze assertiever, pro-actiever te zijn.

Dit wil dus zeggen dat werk moet worden gemaakt van de invoering van bepalingen ter versterking van het beginsel van de gelijkheid van vrouwen en mannen, de verduidelijking van de grenzen van de vrijheid van godsdienst en de verankering van de onpartijdigheid van de overheid. Ook het herdenken van het onderwijscurriculum omtrent levensbeschouwelijke vakken en de uitsluiting van het misbruik van grondrechten moeten bespreekbaar worden gemaakt.

Dit kan, zoals hierna blijken zal aan de hand van het recente initiatief van Patrick Dewael, én door het inlassen van een preambule, én door het actualiseren van een aantal artikelen van de Grondwet o.a. via een aanvulling.

Het is niet de eerste keer dat initiatieven worden genomen om het lekenkarakter van de overheid te benadrukken. Bekend zijn de initiatieven van P(arti) S(ocialiste) senator Philippe Mahoux.¹⁹²¹ Senator Mahoux lag aan de basis van wetsvoorstellen die de scheiding tussen kerk en staat wilden versterken. Via een aantal bepalingen wilde de senator de constitutionele “scheiding”, in het licht van de steeds uitdijende multiculturele en multireligieuze samenleving verfijnen en actualiseren. Het voorstel van de heer Mahoux zou voor heel wat beroering zorgen en dit zowel bij bepaalde politieke families, als bij de pers, als bij de obligate belangengroepen. In de notulen van de plenaire vergadering van de Senaat van 10 december 2009 wordt gemeld dat het wetsvoorstel houdende toepassing van de scheiding van de staat en de religieuze of niet-confessionele levensbeschouwelijke organisaties of gemeenschappen werd ingetrokken.¹⁹²²

De liberale politicus Patrick Dewael heeft, zoals aangegeven, enige tijd geleden in de commissie Grondwet een ontwerp van preambule op de Belgische Grondwet neergelegd, samen met een resolutie waarin hij de artikelen opsomt die voor herziening vatbaar kunnen verklaard worden.¹⁹²³ Finaliteit is een aanscherpen, expliciteren, van de grondwaarden ten einde onduidelijkheden weg te werken en continuerende conflicten te vermijden.¹⁹²⁴ De

¹⁹²¹ Zie : Sénat de Belgique. Proposition de loi visant à appliquer la séparation de l'État et des organisations et communautés religieuses et philosophiques non confessionnelles. Session de 2007-2008. 6 novembre 2007. Document législatif n° 4 - 351/1. Zie ook: Sénat de Belgique. Proposition de loi visant à appliquer la séparation de l'État et des organisations et communautés religieuses et philosophiques non confessionnelles. Session de 2008-2009. 16 février 2009. Document législatif 4 - 351/3.

¹⁹²² Sénat. Fiche du dossier. S. 4-351. Retrait. 10/12/2009.

Zie : www.senate.be/www/?MIval=/dossier&LEG=4&NR=351&LANG=fr

¹⁹²³ Zie: www.openvld.be/library/1/files/5904_preambule_dewael_grondwet.pdf, voor de preambule en [/5905_resolutie_dewael_grondwet.pdf](http://www.openvld.be/library/1/files/5905_resolutie_dewael_grondwet.pdf), voor de eigenlijke resolutie.

¹⁹²⁴ Gelet op de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens die op 10 december 1948 door de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties is afgekondigd; Gelet op de Europese Verklaring van de Rechten van de Mens die op 4 november 1950 werd goedgekeurd door de Leden van de Raad van Europa; Gelet op het Verdrag inzake de Rechten van het Kind die op 20 november 1989 werd aangenomen door de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties;

Overwegende dat deze Grondwet tot doel heeft de daadwerkelijke erkenning en toepassing van de rechten die daarin werden vastgelegd te verzekeren voor al haar burgers; Overwegende dat het doel van deze Grondwet is het bereiken van een grotere eenheid tussen de burgers van dit land en dat een van de middelen om dit doel te

uiteindelijk weerhouden preambule zal wellicht voornamelijk de voorgestelde algemene principes bevatten. Toch is dit niet onbelangrijk. De preambule maakt immers deel uit van de juridisch bindende kracht van een tekst, en toont zijn nut bij de uitlegging van de tekst.

Ter gelegenheid van de verklaring tot herziening van de Grondwet werd door hem voorgesteld volgende bepalingen op te nemen:

- a) Titel II van de Grondwet, om nieuwe bepalingen in te voegen die de bescherming moeten verzekeren van de rechten en vrijheden gewaarborgd door het Europees Verdrag tot bescherming van de Rechten van de Mens;
- b) Artikel 10¹⁹²⁵, om naast de gelijkheid van man en vrouw ook de gelijkwaardige behandeling van personen met verschillende seksuele voorkeur of genderidentiteit te beschermen;
- c) Artikel 19¹⁹²⁶, om te verduidelijken onder welke omstandigheden de vrijheid van erediensdienst en de vrije uitoefening ervan kan worden beperkt, alsook de vrijheid van geloof en wereldbeschouwing;
- d) Artikel 20, om de scheiding tussen levensbeschouwing en staat te preciseren, en het neutraal karakter van het overheidshandelen vast te leggen;
- e) Artikel 21¹⁹²⁷, om te preciseren dat religieuze voorschriften in geen geval boven de burgerlijke wet kunnen worden gesteld;
- f) Artikel 22, om het recht op lichamelijke integriteit en zelfbeschikking op te nemen;
- g) Artikel 24, §1 en §3, om de positie van de levensbeschouwelijke vakken in het officiële onderwijs te herbekijken en de mogelijkheid te creëren een gedeeld vak rond burgerschap en diversiteit in het hele onderwijs in te richten.

bereiken de handhaving en verdere verwezenlijking is van de hierin vermelde rechten en fundamentele vrijheden van de mens; Overwegende haar diep geloof in deze fundamentele vrijheden die de grondslag vormen voor wederzijds respect en harmonie tussen de diverse burgers welke enerzijds steunt op een waarlijk democratische regeringsvorm en anderzijds op het gemeenschappelijk begrip en de gemeenschappelijke eerbiediging van de rechten van de mens waarvan die vrijheden afhankelijk zijn; Overwegende dat België dit allen kan verwezenlijken als een democratische rechtstaat die gestoeld is op de volgende fundamentele grondwaarden: de rechten van de mens, de neutraliteit van de staat, de scheiding van geloof en staat, de gelijkwaardigheid van man en vrouw, de vrijheid van meningsuiting en het recht op zelfbeschikking; Overwegende dat het burgerlijk recht absolute voorrang heeft op religieuze voorschriften en dat de bron van het recht de volkssoevereiniteit is die alleen wordt ingeperkt door de rechten van de mens, de EVRM, de Grondwet en de daaruit voortvloeiende wetten en decreten;

Vastbesloten om de rechten en vrijheden van haar burgers tot het uiterste te verdedigen en te streven naar een harmonieuze samenleving;

Zijn het volgende overeengekomen: (...)Patrick Dewael

Zie: www.openvld.be/library/1/files/5904_preambule_dewael_grondwet.pdf

¹⁹²⁵ Artikel 10: Er is in de Staat geen onderscheid van standen. De Belgen zijn gelijk voor de wet; zij alleen zijn tot de burgerlijke en militaire bedieningen benoembaar, behoudens de uitzonderingen die voor bijzondere gevallen door een wet kunnen worden gesteld. De gelijkheid van vrouwen en mannen is gewaarborgd.

¹⁹²⁶ Artikel 19: De vrijheid van erediensdienst, de vrije openbare uitoefening ervan, alsmede de vrijheid om op elk gebied zijn mening te uiten, zijn gewaarborgd, behoudens bestraffing van de misdrijven die ter gelegenheid van het gebruikmaken van die vrijheden worden gepleegd.

¹⁹²⁷ Artikel 21: De Staat heeft niet het recht zich te bemoeien met de benoeming of de installatie der bedienaren van enige erediensdienst of hun te verbieden briefwisseling te houden met hun overheid en de akten van deze overheid openbaar te maken, onverminderd, in laatstgenoemd geval, de gewone aansprakelijkheid inzake drukpers en openbaarmaking. Het burgerlijk huwelijk moet altijd aan de huwelijksinzegening voorafgaan, behoudens de uitzonderingen door de wet te stellen, indien daartoe redenen zijn.

De voorstellen van de liberale politicus Patrick Dewael kunnen zeker bijdragen tot het versterken van dit “democratisch patriotisme”.

11.2.5. Het invoeren van juridisch sluitende maatregelen om levensbeschouwelijke organisaties, die door de Belgische overheid erkend en betoelaagd worden/kunnen worden en in hun optreden bepaalde van onze grondwaarden negeren of standpunten verdedigen die rechtstreeks indruisen tegen de waarden van de liberale rechtstaat, te bestraffen

De nadruk dient hierbij te liggen op het beletten dat men zich zou kunnen beroepen op ideologische, religieuze, levensbeschouwelijke of culturele motieven om te handelen of niet te handelen of om de onpartijdigheid van een openbare dienst in het gedrang te brengen.

Bijzondere aandacht dient uit te gaan naar het aspect “misbruik van grondrechten”. De Belgische Grondwet bevat momenteel geen antimisbruikbepaling. Artikel 17 EVRM, biedt hier een aanknopingspunt “Geen der bepalingen van dit Verdrag mag worden uitgelegd als zou zij voor een Staat, een groep of een persoon het recht inhouden enige activiteit aan de dag te leggen of enige daad te verrichten welke ten doel heeft de rechten of vrijheden welke in dit Verdrag zijn vermeld, te vernietigen of deze rechten en vrijheden meer te beperken dan bij dit Verdrag is voorzien.” Deze bepaling verhindert dat men misbruik maken zou van de in dit Verdrag gegarandeerde rechten en vrijheden.¹⁹²⁸

Naar de erkende levensbeschouwingen toe impliceert dit ook dat – zoals de *Werkgroep Magits - Christians* voorstelt – werk moet worden gemaakt van een juridisch sluitende maatregel die toelaat levensbeschouwelijke organisaties die in hun optreden bepaalde van onze grondwaarden negeren of standpunten verdedigen die rechtstreeks indruisen tegen de waarden van de liberale rechtstaat, de toegang tot de erkenning en de financiering te ontzeggen dan wel te ontnemen. Levensbeschouwingen moeten ook in deze geresponsabiliseerd worden. De levensbeschouwing moet verklaren dat zij die individuen, die handelen of oproepen om te handelen in strijd met de principes die vastgelegd zijn in

¹⁹²⁸ Artikel 17 van het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens (afgekort EVRM) heeft het uitdrukkelijk op het verbod van misbruik van recht wanneer het stelt dat *geen der bepalingen van het Verdrag mag worden uitgelegd als zou zij voor een Staat, een groep of een persoon een recht inhouden enige activiteit aan de dag te leggen of enige daad te verrichten met als doel de rechten of vrijheden die in dit Verdrag zijn vermeld teniet te doen of deze verdergaander te beperken dan bij dit Verdrag is voorzien*. Artikel 17 EVRM moet gelezen worden als een *anti- misbruikclausule*. Misbruik van verdragsbepalingen (zoals neergelegd in artikel 8, 9, 10, 11 en 14 EVRM), met het oog op het verrichten van handelingen of het ontplooiën van activiteiten met als doel het vernietigen van de verdragsrechten en vrijheden of deze meer in te perken dan volgens het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens is voorzien, wordt verhindert. De bescherming van de democratie primeert dus op andere rechten opgenomen in het EVRM. Artikel 17, dat voorbehouden wordt voor de meest extreme en duidelijke gevallen, wordt ondertussen, in zijn concrete toepassing, gebruikt én als middel om rechtstreekse misbruiken te beteugelen én als interpretatief beginsel. De toepassing van voormeld artikel leidde in bepaalde tot vervallenverklaring of niet inroepbaarheid van bepaalde verdragsbepalingen. Bij wijze van voorbeeld kan worden verwezen naar de begrenzing zoals te vinden in de zaak m.b.t. de vereniging *Hizb Ut-Tahrir & Ors v Germany* en in de casus *W.P. e.a./Polen*. Het Hof stelde dat “... *the general purpose of Article 17 is to prevent totalitarian groups from exploiting in their own interests the principles enunciated by the Convention*.” Zie artikel “De democratische paradox” in www.hetvrijewoord.nl/de-democratische-paradox-alain-vannieuwenburg/

nationale of internationale wetgeving met betrekking tot de bescherming van de rechten van de mens, zal welen uit de organisatie en de werking van de levensbeschouwing.¹⁹²⁹

¹⁹²⁹ De termijn van 5 jaar wordt als voldoende ervaren om te oordelen of de levensbeschouwing erkend kan worden. Na deze periode zal worden nagegaan of de minimale aanwezigheid een feit is, of er ondertussen een duurzame werking werd opgebouwd en of er een maatschappelijk nut werd aangetoond. Rekening houdende met de structurele financiering door de burgerlijke overheid, heeft de Werkgroep veel belang gehecht aan het bewijs door de levensbeschouwing aan te leveren dat deze laatste een maatschappelijke relevantie bezit, dat zij ingebed is in de maatschappij en een constructieve bijdrage levert aan deze maatschappij.

